Geography and Territorial Spatial Arrangement
University of Sistan and Baluchestan
Print ISSN: 2345 - 2277 Online ISSN: 2783 - 5278
Association of Geography and Planning of Border Areas of Iran

The Role of Aesthetic Components of Place on Improving the Mental Health of UrbanResidents: A Qualitative Study

Peyman Hatamian [1], Reyhaneh Naderlu [2], Seyed Ahmad Hosseini [3]✉

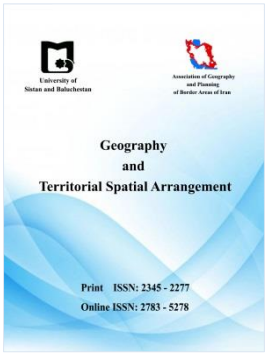
1. Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Humanities, Lorestan University, Lorestan, Iran.
E-mail: hatamian.p@lu.ac.ir
2. PhD Student in Geography and Urban Planning, University of Zanjan, Zanjan, Iran.
E-mail: Reyhaneh.Ndr@znu.ac.ir
3. Assistant Professor, Department of Urban Engineering, Faculty of Engineering, Lorestan University, Lorestan, Iran.
✉ E-mail: hosseini.sa@lu.ac.ir

How to Cite: Hatamian, P; Naderlu, R & Hosseini, S.A. (2027). The Role of Aesthetic Components of Place on Improving the Mental Health of UrbanResidents: A Qualitative Study. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 16 (61), 167-170.

DOI: http://dx.doi.org/ 10.22111/gaij.2026.56467.3376

Article type:
Research Article

Received:
30/07/2026
Received in revised form:
04/09/2026
Accepted:
16/09/2026
Publisher online:
26/09/2026

Keywords:
Place Aesthetics, Mental Health, Urban Residents, Life Satisfaction.

ABSTRACT

With the increase in urbanization, urban environments have become a determining factor in public health; however, the role of aesthetic components of place on mental health has received less attention. Therefore, the present study was conducted with the aim of qualitatively investigating the role of these components in promoting the mental health of urban residents. This study employed a latent content analysis approach and utilized semi-structured interviews with 42 participants (12 urban planning experts, 12 mental health specialists, and 18 urban residents) who were purposefully selected. Data analysis led to the extraction of 210 initial codes, 15 subcategories, and 4 main categories: (1) sense of security and encouragement of social relationships, (2) enhancement of quality of life, (3) emotion management and regulation, and (4) promotion of family health. The findings indicate that the aesthetics of the urban environment, beyond being a decorative quality, functions as a supportive psychological resource and, through the aforementioned pathways, directly influences individuals' psychological well-being. Attention to aesthetic principles in urban design and planning is recommended as an effective strategy for promoting public health.

CC BY NC © the Author(s). **Publisher**: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

Introduction

With the increase in urbanization, urban environments have become a determining factor in public health. The non-material qualities of urban environments, especially the aesthetic components of place, have gained increasing importance as factors affecting the mental health of citizens. Urban spaces are not only the context for daily activities but also influence individuals' mental states and levels of well-being through visual, sensory, and emotional perceptions. Studies show that urban spaces lacking visual appeal, order, and coherence can exacerbate feelings of restlessness, anxiety, and even depression; in contrast, urban environments rich in aesthetic components such as the presence of nature, color diversity, natural light, and landscape quality can help reduce stress, increase social interactions, and enhance place attachment. Despite the growing urbanization in Iran and increasing attention to the physical and functional dimensions of urban spaces, the study of citizens' lived experiences of the aesthetic qualities of the environment and their impact on mental health has received less attention in domestic research. The majority of studies conducted in Iran have a quantitative, correlation-based nature and are based on objective indicators, paying less attention to the perceptual, emotional, and semantic layers of space from the users' perspective. Accordingly, this study was designed to extract common components and conceptual patterns in the experience of urban residents.

Study Area

This research was conducted in the socio-cultural context of Iran without focusing on a specific case study. The target population consisted of three distinct groups: urban planning experts, mental health professionals, and urban residents. Participants in each group were selected through purposive sampling with a snowball approach. Urban planning experts were selected from among specialists with professional or research experience in environmental quality and health; mental health professionals from among psychologists with experience in environmental psychology; and urban residents from different areas with age, gender, and occupational diversity.

Material and Methods

This qualitative study employed a latent content analysis approach. The target population comprised three distinct groups: urban planning experts (n=12), mental health professionals (n=12), and urban residents from the general public (n=18). Participants were selected through purposive sampling, with data collection continuing until theoretical saturation was achieved. Semi-structured interviews were conducted, exploring participants' lived experiences regarding the influence of urban aesthetic qualities on mental health. Inclusion criteria for urban planning experts included holding at least a bachelor's degree in urban studies with relevant professional or research experience. Mental health professionals were required to possess at least a master's degree in psychology or counseling with demonstrated interest in environmental psychology. Urban residents needed to have resided in their urban environment for a minimum of five years and be between 20-50 years of age. Data analysis followed the latent content analysis approach, involving systematic coding, categorization, and theme development. Trustworthiness was established through participant diversity, prolonged engagement, member checking, and peer debriefing. The analysis yielded approximately 210 initial open codes, subsequently condensed into 15 subcategories and four main categories. Ethical considerations included obtaining informed consent, ensuring confidentiality, and allowing withdrawal at any stage.

Result and Discussion

Analysis of data from 42 interviews led to the extraction of 210 initial codes. Of the total extracted codes, urban residents with 104 codes (43%), mental health professionals with 80 codes (33%), and urban planning experts with 58 codes (24%) had the highest share in code generation, respectively. In the axial coding stage, initial codes were categorized into 15 subcategories. The most frequent subcategories included: increased positive comfort (32 codes), mental calming (28 codes), social intimacy (26 codes), and vitality and liveliness (24 codes). In the selective coding stage, 15 subcategories were merged into 4 main categories: (1) sense of security and encouragement of social relationships with 64 codes (26%), (2) enhancement of quality of life with 76 codes (31%) as the most frequent category, (3) emotion management and regulation with 62 codes (26%), and (4) promotion of family health with 40 codes (17%). Comparison of code distribution across participant groups shows that urban residents generated the highest number of codes in three categories: sense of security and encouragement of social relationships (53%), enhancement of quality of life (34%), and promotion of family health (55%). Mental health professionals had the highest share in the emotion

management and regulation category with 48% of the codes. Urban planning experts also had a significant share in the enhancement of quality of life category with 29% of the codes. The findings of this research are consistent with the results of other studies in four areas: a) Alignment with environmental psychology theories: The findings are fully consistent with Ulrich's Stress Reduction Theory and Kaplan's Attention Restoration Theory. b) Alignment with previous studies in Iran: The findings confirm the results of previous studies in Iran. c) Identification of family health promotion as an independent pathway: This finding is consistent with the results of Ng et al. (2021) and Smith et al. (2018). d) Emphasis on lived experience and qualitative methods: Unlike previous quantitative-correlational studies, this qualitative study showed that urban residents perceive environmental aesthetics not as an abstract concept but in the form of direct psychological and emotional outcomes in their daily lives.

Conclusion

This study demonstrates that aesthetic components of place play a role far beyond the merely visual or decorative aspects of urban environments, serving as a fundamental factor in promoting the mental health of urban residents. Analysis of participants' lived experiences revealed that the aesthetic quality of urban spaces directly and indirectly affects their psychological well-being by influencing perception, emotion, behavior, and social relationships. Based on the results, four main dimensions were identified as key pathways: sense of security and encouragement of social relationships, enhancement of quality of life, emotion management and regulation, and promotion of family health. From a practical perspective, the results emphasize the necessity of revising urban planning and design approaches. Neglecting the aesthetic and human qualities of urban spaces can lead to continued visual fatigue, reduced social interactions, and intensified psychological pressures on citizens. In contrast, designing urban spaces based on aesthetic and environmental psychology principles can help create safer, more vibrant, and health-oriented environments. Limitations of this study include purposive sampling and limited sample size, which, although sufficient for achieving theoretical saturation in qualitative research, limit the statistical generalizability of the findings. Future studies are recommended to use mixed-methods approaches and examine age, gender, and cultural differences to generalize and complement these findings.

Key words: Place Aesthetics, Mental Health, Urban Residents, Life Satisfaction.

References

Abdollahzadeh-Fard, A., & Shamsoddini, A. (2020). The role of neighborhood environmental quality in residents' mental and psychological health (Case study: Sang-e Siah neighborhood of Shiraz metropolis). Urban Knowledge, 4(2), 95-114. https://doi.org/10.22124/upk.2020.14650.1307 *(In Persian)*

Chana, K. (2026). Aesthetic components of urban environments and their relation to wellbeing: a scoping review. Cities & Health, 1-22. https://doi.org/10.1080/23748834.2025.2569732

Cole, I. (2013). Whose place? Whose history? Contrasting narratives and experiences of neighbourhood change and housing renewal. Housing, Theory and Society, 30(1), 65–83.10.1080/14036096.2012.683295

Dai, D., Bo, M., & Zhou, Y. (2022). How do the young perceive urban parks? A study on young adults' landscape preferences and health benefits in urban parks based on the landscape perception model. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(22), 14736. https://doi.org/10.3390/ijerph192214736

Dehghan, F., Kolak, K., Hekmatian, B. (2022). The role of urban design on mental health: Explaining the conceptual framework of the relationship between urban environmental qualities and residents' mental health with emphasis on depression. Armanshahr Architecture & Urban Development, 15(38), 199-215. https://doi.org/10.22034/aaud.2022.261740.2372 *(In Persian)*

Dehove, M., Mikuni, J., Podolin, N., Moser, M. K., Resch, B., Doerrzapf, L., ... & Oberzaucher, E. (2024). Exploring the influence of urban art interventions on attraction and wellbeing: an empirical field experiment. Frontiers in Psychology, 15, 1409086. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1409086

Deng, Q., Zhou, Y., & Gao, T. (2025). How does campus-scape influence university students' restorative experiences: Evidences from simultaneously collected physiological and psychological data. Urban Forestry & Urban Greening, 107, 128818. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2025.128779

Eslami, B., Habib, F., Shahcheraghi, A. (2025). The role of biological aesthetic components in predicting perceived residential environmental quality (Case study: selected neighborhoods of Sanandaj). Scientific Journal of Bagh-e Nazar, 22(142), 67-8. https://doi.org/10.22034/bagh.2025.518868.5799 *(In Persian)*

Esmaeili, M., Karami, A., & Dehghan-Mangabadi, A. (2024). The role of perceptual-aesthetic components of place in residents' mental health: Case study: residential complexes of Narkan town. Journal of Geography and Planning, 28(88), 443-416. https://doi.org/10.1034/GP.03.55835.3117*(In Persian)*

Haghi, M., & Heidarzadeh, A. (2022). The effect of environmental quality of urban neighborhoods on maintaining citizens' mental health during the COVID-19 pandemic (Case study: Kermanshah). Journal of Environmental Hazards Management, 9(1), 17-30. https://doi.org/10.22059/jhsci.2022.339460.710*(In Persian)*

Kruja, S., Braçe, O., Kokthi, E., & Garrido Cumbrera, M. (2024). The Role of Urban Green Spaces on Life Satisfaction and Migration Willingness in Tirana, Albania. Human Ecology, 52(3), 667-679. https://doi.org/10.1007/s10745-024-00511-7

Land, S., Roe, J., & Allen, R. (2025). Associations between urban green space quality and mental wellbeing: A systematic review. Land, 14(2), 381.DOI https://doi.org/10.3390/land14020381

Lauwers, L., Leone, M., Guyot, M., Pelgrims, I., Remmen, R., Van den Broeck, K., Keune, H., & Bastiaens, H. (2021). Exploring how the urban neighborhood environment influences mental well-being using walking interviews. Health & Place, 67, 102497. https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2020.102497

Markevych, I., et al. (2020). Exploring pathways linking greenspace to health: A systematic review. Environmental Research, 180, 108606. doi: 10.1016/j.envres.2017.06.028. Epub 2017 Jun 30. PMID: 28672128.

Naseri, L., Karimi Nia, N., & Bahrami, N. (2024). Aesthetic and functional analysis of urban public spaces based on environmental psychology principles. Journal of Art, Architecture and Urban Planning, 3(2), 293-303. https://www.landscapeecologyjournals.ir/article_204386.html *(In Persian)*

Nasiri, B. (2023). The relationship between architecture and mental health of urban residents. Human Ecology Journal, 2(4). *(In Persian)*

Navarrete-Hernandez, P., Alarcon-Flores, A., & Mace, A. (2025). Enhancing emotional well-being in urban spaces: Unveiling the potential of tactical urbanism through an image-based randomised control trial. Cities, 162, 105916. https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.105916

Ng, M. K., Yeung, T. C., Kwan, M.-P., Tieben, H., Lau, T. Y. T., Zhu, J., & Xu, Y. (2021). Place qualities, sense of place and subjective well-being: A study of two typical urban neighbourhoods in Hong Kong. Cities & Health, 6 (6), 1122–1133. https://doi.org/10.1080/23748834.2021.1993038

Noorbala, A. A., Faghihzadeh, S., Kamali, K., Bagheri Yazdi, S. A., Hajebi, A., Mousavi, M. T., Akhondzadeh, S., Faghihzadeh, E., & Nouri, B. (2017). Mental Health Survey of the Iranian Adult Population in 2015. Archives of Iranian medicine, 20(3), 128–134. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28287805/

Nosrati, A., Pazhouhanfar, M., Chen, C., & Grahn, P. (2024). Designing Stress-Relieving Small Inner-City Park Environments for Teenagers. Land, 13(10), 1633. https://doi.org/10.3390/land13101633

Shahvaran, F., & Asdivar, H. (2024). The role of urban environment in citizens' mental health: Lessons from studies conducted in Iran. International Journal of Urban Design Studies, 1(1), 257-284. https://journals.shirazu.ac.ir/article_7846.html *(In Persian)*

Smith, R. J., Lehning, A. J., & Kim, K. (2018). Aging in place in gentrifying neighborhoods: Implications for physical and mental health. The Gerontologist, 58(1), 26–35. DOI:10.1093/geront/gnx105. PMID: 28958016.

Stoltz, J., & Grahn, P. (2021). Perceived sensory dimensions: Key aesthetic qualities for health-promoting urban green spaces. Journal of Biomed Research, 2(1), 22–29.DOI: https://doi.org/10.46439/biomedres.2.009

Zumelzu, A., & Herrmann-Lunecke, M. G. (2021). Mental well-being and the influence of place: Conceptual approaches for the built environment for planning healthy and walkable cities. Sustainability, 13(11), 6395. https://doi.org/10.3390/su1311639

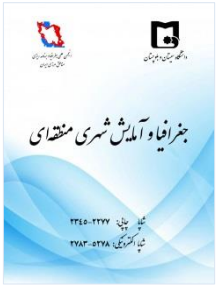
جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای
شاپا چاپی: ۲۳۴۵-۲۲۷۷ شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۵۲۷۸

نقش مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان بر ارتقای سلامت روان ساکنان شهری: یک مطالعهٔ کیفی

پیمان حاتمیان [۱]، ریحانه ندرلو [۲]، سید احمد حسینی [۳*]

مقاله پژوهشی

جغرافیا و آمایش شهری–منطقه‌ای
زمستان ۱۴۰۵، سال ۱۶، شمارهٔ ۶۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۵/۰۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۶/۱۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۲۵
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۶/۳۱
صفحات : ۱۹۲-۱۶۷

واژه‌های کلیدی:
زیبایی‌شناختی مکان، سلامت روان، ساکنان شهری، رضایت از زندگی.

چکیده

با افزایش شهرنشینی، محیط‌های شهری به عاملی تعیین‌کننده در سلامت عمومی تبدیل‌شده‌اند؛ با این‌حال، نقش مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان بر سلامت روان کمتر موردتوجه قرارگرفته‌است؛ لذا پژوهش حاضر، با هدف بررسی کیفی نقش این مؤلفه‌ها بر ارتقای سلامت روان ساکنان شهری انجام‌شد. این مطالعه با رویکرد تحلیل محتوای نهفته و با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۴۲ مشارکت‌کننده (۱۲ کارشناس شهرسازی، ۱۲ متخصص سلامت روان و ۱۸ ساکن شهری) که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند، صورت‌گرفت. تحلیل داده‌ها منجر به استخراج ۲۱۰ کد اولیه، ۱۵ زیرطبقه و ۴ طبقه اصلی شد: (۱) احساس امنیت و ترغیب روابط اجتماعی؛ (۲) ارتقای کیفیت زندگی؛ (۳) مدیریت و تنظیم هیجان و (۴) ارتقای سلامت خانواده. یافته‌ها نشان می‌دهد که زیبایی‌شناسی محیط شهری، فراتر از یک کیفیت تزئینی، به‌عنوان یک منبع روانی حمایتی عمل‌کرده و از طریق مسیرهای مذکور، به‌طور مستقیم بر بهزیستی روانی افراد تأثیرمی‌گذارد. توجه به اصول زیبایی‌شناسی در طراحی و برنامه‌ریزی شهری به‌عنوان راهبردی مؤثر در ارتقای سلامت عمومی توصیه‌می‌شود.

مقدمه

امروزه توجه به کیفیت‌های غیرمادی محیط‌های شهری، به‌ویژه مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان، به‌عنوان عاملی مؤثر بر سلامت شهروندانی ازجمله سلامت روانی امری گریزناپذیر و حیاتی است. فضاهای شهری نه‌تنها بستر فعالیت‌های روزمره‌اند، بلکه از طریق ادراکات بصری، حسی و عاطفی، بر حالات روانی و سطح بهزیستی افراد تأثیرمی‌گذارند. با گسترش شهرنشینی و تغییر الگوهای زندگی، فضاهای شهری نه‌تنها بر رفاه جسمی، بلکه بر بهداشت روانی افراد نیز اثرگذار شده‌اند. در این میان، کیفیت زیبایی‌شناختی محیط به‌عنوان یکی از ابعاد کلیدی طراحی شهری، نقش مهمی در شکل‌دهی به ادراک، احساسات و رفتار ساکنان ایفا می‌کند (دهقان و همکاران، ۱۴۰۱). ادراک زیبایی‌شناختی از مکان‌های شهری، حاصل تعامل میان ویژگی‌های کالبدی فضا و برداشت‌های ذهنی و فرهنگی ساکنان است. کیفیت‌هایی مانند: تناسب مقیاس، هماهنگی اجزا، حضور طبیعت و غنای حسی می‌توانند احساس آرامش، سرزندگی و رضایت روانی را در افراد تقویت کنند. مطالعات نشان می‌دهند که فضاهای

۱- استادیار گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم‌انسانی، دانشگاه لرستان، لرستان، ایران. hatamian.p@lu.ac.ir
۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران. Reyhaneh.Ndr@znu.ac.ir
۳- استادیار گروه مهندسی شهرسازی، دانشکده فنی مهندسی، دانشگاه لرستان، لرستان، ایران. (نویسنده مسئول) hosseini.sa@lu.ac.ir

شهری فاقد جذابیت بصری، نظم و انسجام، می‌توانند احساس بی‌قراری، اضطراب و حتی افسردگی را در ساکنان تشدید کنند (نصیری، ۱۴۰۲)؛ در مقابل، محیط‌های شهری که از مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی غنی برخوردارند مانند: حضور طبیعت، تنوع رنگ‌ها، نور طبیعی، خوانایی فضا و کیفیت منظر می‌توانند به کاهش استرس، افزایش تعاملات اجتماعی و احساس تعلق مکانی کمک شایانی نمایند (اسلامی و همکاران، ۱۴۰۴). کیفیت بصری و زیبایی‌شناختی محیط شهری، از طریق مکانیسم‌های مختلف روان‌شناختی، بر بهزیستی ذهنی افراد تأثیرمی‌گذارد. قرارگیری در معرض فضاهای سبز -آبی شهری، با ایجاد احساس گریز از شلوغی شهر و تجربهٔ «دور بودن» از فعالیت‌های روزمره، به کاهش استرس و بازیابی توجه کمک می‌کند(Lauwers, etal., 2021).

علاوه بر این، کیفیت طراحی و نگهداری محله (مانند: معماری تاریخی، نورگیری و حضور عناصر طبیعی) با ایجاد جذابیت بصری و احساس آرامش، به بهزیستی روانی مثبت می‌انجامد(Lauwers, etal., 2021). ازسوی‌دیگر، درک ساکنان از زیبایی محیط، تحت‌تأثیر ویژگی‌های حسی چندگانه نیز قراردارد. جوانان در پارک‌های شهری نه‌تنها به مؤلفه‌های بصری، بلکه به مناظر صوتی (مانند آواز پرندگان) و بویایی (مانند بوی گیاهان) نیز حساسیت نشان‌داده و این تجربیات حسی غنی‌تر، در ترجیحات محیطی و تجربهٔ بهزیستی آنان مؤثر است (Dai, etal., 2022). پژوهش‌های جهانی نشان می‌دهد که رابطه‌ای معنادار و مبتنی بر شواهد بین کیفیت محیط ساخته‌شده و سلامت روان ساکنان شهری برقرار است. این ادبیات از رویکردهای کمّی سنتی به‌سمت روش‌های کیفی تفسیری برای درک تجربهٔ ذهنی ساکنان حرکت کرده‌است. مطالعاتی در هنگ‌کنگ به‌طور تجربی ثابت‌کرده‌اند که کیفیت‌های عینی و ذهنی مکان، حس تعلق مکانی را شکل‌داده و این حس مستقیماً بهزیستی ذهنی را پیش‌بینی می‌کند(Ng,etal,2021) با گسترش جمعیت شهری، درک تأثیرطراحی‌شهری برسلامت‌روان به‌موضوعی‌حیاتی‌تبدیل شده‌است (Chana, 2026).

شهرنشینی سریع و تراکم جمعیت، فشار فزاینده‌ای بر فضاهای عمومی واردکرده و نیاز به طراحی‌های پاسخگو و سلامت‌محور را دوچندان ساخته‌است؛ از این‌رو، مداخلاتی مانند شهرسازی تاکتیکی با رویکردی مشارکتی و سریع، می‌توانند با ایجاد فضاهای جذاب و سرزنده، به‌طور چشمگیری به بهبود بهزیستی عاطفی شهروندان کمک کنند(Navarrete-Hernandez, 2025).

پژوهش‌های اخیر، بر اهمیت روزافزون کیفیت‌های زیبایی‌شناختی و طراحی محیط‌های شهری بر سلامت روان تأکید دارند. یک مرور دامنه‌شناختی جامع نشان می‌دهد که مؤلفه‌های ساخته‌شده توسط انسان در فضاهای باز شهری، ازجمله هنر، معماری‌وطراحی‌خیابان، به‌طور قابل‌توجهی‌با ابعادمختلف‌بهزیستی‌مرتبط‌هستند(Chana, 2026). امروزه تأکید بر توسعهٔ ابزارهای عملی مبتنی بر شواهد مانند مدل هشت بُعد حسی ادراکی برای فضایی است تا طراحی شهری بتواند فعالانه به ارتقای سلامت روان بپردازد(Stoltz & Grahn, 2021).

بااین‌حال، هشدارهایی دربارهٔ تأثیر منفی پروژه‌های نوسازی بر دلبستگی مکانی و سلامت روان ساکنان قدیمی و کم‌درآمد وجود دارد(Cole,2013؛ Smith, etal., 2018). در ایران، مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی محیط شهری مانند: کیفیت بصری فضاهای عمومی، نورپردازی، رنگ و فرم‌های هنری نه‌تنها تصویر شهر را بهبود می‌بخشند، بلکه می‌توانند احساس آرامش، تعلق مکانی و تعاملات اجتماعی را تقویت‌کرده و از استرس و تنش روانی شهروندان بکاهند؛ همچنین، منظر فضاهای شهرها، بر سلامت روانی و تعاملات اجتماعی ساکنان تأثیرگذار است و اهمیت طراحی و زیبایی‌شناسی شهری را نشان می‌دهد (ناصری و همکاران، ۱۴۰۳). مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان، شامل: هماهنگی بصری، تناسب مقیاس، تنوع رنگ‌ها، نورپردازی مناسب، حضور عناصر طبیعی و غنای حسی، از

ابعاد کلیدی کیفیت محیط شهری محسوب می‌شوند که می‌توانند بر ادراک، هیجانات و رفتار افراد تأثیربگذارند (دهقان و همکاران، ۱۴۰۱؛ نصیری، ۱۴۰۲).

گزارش‌های سازمان جهانی بهداشت نشان می‌دهد که اختلالات روانی از جمله افسردگی و اضطراب، سهم قابل‌توجهی از بار بیماری‌ها در جوامع شهری را به‌خود اختصاص‌داده‌اند و شرایط محیطی شهرها نقش مهمی در شکل‌گیری یا کاهش این اختلالات دارند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۲). مطالعات اپیدمیولوژیک انجام‌شده در ایران نیز بیانگر آن است که نرخ شیوع اختلالات روانی در مناطق شهری، به‌ویژه کلان‌شهرها، قابل‌توجه بوده و با عواملی نظیر: فشارهای محیطی، کاهش کیفیت فضاهای عمومی و محرک‌های بصری نامناسب مرتبط است(Noorbala, 2017). در چنین شرایطی، توجه به عوامل غیرپزشکی مؤثر بر سلامت روان، از جمله کیفیت‌های زیبایی‌شناختی محیط شهری، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ با این‌حال، ماهیت پیچیده و چندبُعدی ادراک زیبایی‌شناختی ایجاب می‌کند که این موضوع از طریق روش‌های کیفی و با تمرکز بر تجربهٔ ذهنی و احساسی شهروندان مورد مطالعه قرارگیرد (Land, etal., 2025). با وجود رشد فزایندهٔ شهرنشینی در ایران و افزایش توجه به ابعاد کالبدی و عملکردی فضاهای شهری، بررسی تجربهٔ زیسته شهروندان از کیفیت‌های زیبایی‌شناختی محیط و تأثیر آن بر سلامت روان، همچنان کمتر مورد توجه پژوهش‌های داخلی قرار گرفته‌است. بخش عمدهٔ مطالعات انجام‌شده در این حوزه در ایران، ماهیتی کمّی، همبستگی‌محور و مبتنی بر شاخص‌های عینی داشته و کمتر به لایه‌های ادراکی، احساسی و معنایی فضا از منظر کاربران پرداخته‌اند.

در ایران، مطالعات متعدد نشان داده‌است که کیفیت بصری و زیبایی‌شناختی محیط‌های شهری با کاهش استرس، افسردگی و اختلال عملکرد اجتماعی ساکنان رابطهٔ معناداری دارد (اسماعیلی و همکاران، ۱۴۰۳؛ حقی و حیدرزاده، ۱۴۰۱)؛ بااین‌حال، بخش عمدهٔ پژوهش‌های داخلی در این حوزه، ماهیتی کمّی و همبستگی‌محور داشته و کمتر به تجربهٔ زیستهٔ شهروندان و لایه‌های ادراکی و عاطفی فضا پرداخته‌اند (عبدالله‌زاده‌فرد و شمس‌الدینی، ۱۳۹۹). ازسوی‌دیگر، با وجود رشد فزایندهٔ شهرنشینی در ایران، بررسی نظام‌مند ارتباط میان زیبایی‌شناسی مکان و سلامت روان در بستر فرهنگی-اجتماعی کشور همچنان با خلأ جدی مواجه‌است.

ازسوی‌دیگر، باتوجه به محدودبودن مطالعات کیفی در زمینهٔ ارتباط میان زیبایی‌شناسی مکان و سلامت روان در بستر فرهنگی-اجتماعی ایران، انجام پژوهشی اکتشافی و کیفی می‌تواند به تولید دانش زمینه‌مند و بومی منجرشود. برهمین اساس، این مطالعه بدون تمرکز بر یک نمونهٔ موردی خاص و با هدف استخراج مؤلفه‌ها و الگوهای مفهومی مشترک در تجربهٔ ساکنان شهری طراحی شده‌است تا بتواند چارچوبی اولیه برای پژوهش‌های آتی (از جمله مطالعات موردی یا کمّی) فراهم‌آورد؛ بنابراین، برنامه‌ریزی شهری آگاه به مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی و روان‌شناختی می‌تواند به ایجاد محیط‌های شهری پایدارتر و سلامت‌محور کمک شایانی کند. پژوهش حاضر، به بررسی نقش مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی محیط شهری بر سلامت روان ساکنان می‌پردازد. با توجه به این‌که شهرهای امروز با چالش‌هایی مانند: فرسودگی بصری، کاهش فضاهای طبیعی و یکنواختی معماری مواجه‌هستند، این سؤال مطرح-می‌شود که کیفیت زیبایی‌شناختی فضاهای شهری تا چه اندازه می‌تواند بر کاهش اختلالات روانی مانند اضطراب و افسردگی تأثیرگذار باشد؟ با توجه به ماهیت اکتشافی پژوهش، این تحقیق فاقد فرضیهٔ پیشینی بوده و براساس رویکرد کیفی، به‌دنبال کشف و شناسایی الگوهای مفهومی از دل داده‌های تجربی است؛ ازاین‌رو، هرگونه نتیجه‌گیری در مورد تأثیر قطعی یا ارائهٔ راهکارهای نهایی طراحانه، فراتر از اهداف این پژوهش بوده و یافته‌ها در جهت تبیین

فرایندها و ارائهٔ بینش‌های اولیه برای پژوهش‌های آتی کاربرد دارند. بر این اساس، پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به سؤالات زیر است:

۱. مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان از منظر کارشناسان شهرسازی، متخصصان سلامت روان و ساکنان شهری کدام‌اند؟
۲. زیبایی‌شناسی محیط شهری از چه مسیرهایی بر سلامت روان ساکنان تأثیرمی‌گذارد؟
۳. تجربهٔ زیستهٔ ساکنان شهری از تأثیر جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان بر سلامت روان چگونه است؟ با توجه به ماهیت اکتشافی پژوهش و کمبود مطالعات کیفی در این زمینه، این تحقیق فاقد فرضیهٔ پیشینی بوده و براساس رویکرد کیفی، به‌دنبال کشف و شناسایی الگوهای مفهومی از دل داده‌های تجربی است.

مبانی نظری و پیشینهٔ پژوهش

برای تمایز مفهومی، باید میان سه سطح از زیبایی‌شناسی تفاوت قائل‌شد: کیفیت بصری محیط که صرفاً به جنبه‌های سطحی و فرمیِ قابل‌رؤیت (همچون: رنگ، نور، تناسب) اشاره‌دارد؛ تجربهٔ زیبایی‌شناختی مکان که حاصل تعامل فرد با محیط و شامل ادراک حسی، ارزیابی شناختی و پاسخ عاطفی است و زیبایی‌شناسی مکان که مفهومی جامع‌تر بوده و افزون بر ابعاد کالبدی، شامل: لایه‌های حسی، ادراکی، فرهنگی، معنایی و نمادین فضا نیز می‌شود. در این پژوهش، زیبایی‌شناسی مکان به‌مثابه پدیده‌ای چندبعدی درنظر گرفته‌می‌شود که از تعامل میان ویژگی‌های عینی فضا (فرم، رنگ، نور، بافت، مقیاس)، ادراکات ذهنی ساکنان (معنا، خاطره، دلبستگی) و زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی (هنجارها، ارزش‌ها، نمادها) شکل‌می‌گیرد.

روان‌شناسی محیطی، به بررسی رابطهٔ متقابل انسان و محیط ساخته‌شده می‌پردازد. نظریهٔ کاهش استرس (SRT) اولریش و نظریهٔ بازیابی توجه (ART) کاپلان، از بنیادی‌ترین چارچوب‌های نظری این حوزه هستند. براساس SRT، مواجهه با محیط‌های طبیعی و زیبا، پاسخ‌های فیزیولوژیکی مرتبط با استرس را کاهش‌داده و به ترمیم روانی کمک می‌کند (Lauwers, etal., 2021; Deng, etal., 2025). نظریهٔ ART نیز بر نقش شیفتگی ملایم (Soft Fascination) در بازسازی منابع شناختی خسته تأکید دارد؛ به‌گونه‌ای که محیط‌های غنی از جذابیت‌های طبیعی و بصری، امکان بازیابی توجه و کاهش خستگی ذهنی را فراهم‌می‌آورند (Kaplan, 1995). در همین راستا، نظریهٔ مناظر شفابخش نیز بر این نکته تأکید دارد که مکان‌ها به‌دلیل ویژگی‌های محیطی، ساختارهای اجتماعی و اهمیت فرهنگی خود، می‌توانند دارای کیفیت‌های شفابخش بوده و تجربه‌ای جامع از بهبودی جسمی، روانی و معنوی ارائه-دهند (Gesler, 1992).

چارچوب نظری این پژوهش، بر تلفیق نظریه‌های کاهش استرس، بازیابی توجه و مناظر شفابخش استوار است و زنجیرهٔ زیر را ترسیم‌می‌کند: ویژگی‌های عینی مکان (هماهنگی، نور، رنگ، طبیعت) ⟵ ادراک و تجربهٔ فردی (امنیت، آرامش، دلبستگی) ⟵ سازوکارهای روان‌شناختی (کاهش استرس، تنظیم هیجان، بازیابی توجه) ⟵ پیامدهای سلامت روان (کیفیت زندگی، روابط اجتماعی، سلامت خانواده).

مفهوم مکان در روان‌شناسی محیطی، صرفاً به کالبد فیزیکی اطلاق‌نمی‌شود، بلکه برساخته‌ای از تعامل میان سه مؤلفهٔ کالبد (ویژگی‌های عینی و مادی)، فعالیت (کارکردها و رفتارهای شکل‌گرفته در فضا) و معنا (ارزش‌ها، خاطرات و دلالت‌های ذهنی) است. بدین‌ترتیب، زیبایی‌شناسی مکان وقتی تحقق‌می‌یابد که هماهنگی میان این سه

مؤلفه، تجربه‌ای غنی از نظر حسی، معنادار از نظر فرهنگی و رضایت‌بخش از نظر روان‌شناختی برای کاربران فضا ایجاد کند. این نگاه چندبعدی، مبنای تحلیل یافته‌های این پژوهش قرار گرفته‌است.

مرور نظام‌مند و دامنه‌ای اخیر بر روی ۲۵۵ مقالهٔ مرتبط با زیبایی‌شناسی شهری نشان داده‌است که مؤلفه‌های انسان‌ساخت محیط‌های شهری- از جمله هنر، معماری، خیابان‌ها و فضاهای عمومی- به‌طور قابل‌توجهی با ابعاد مختلف بهزیستی روانی ارتباط دارند. از این تعداد، ۱۲۲ مقاله مستقیماً به رابطهٔ بین زیبایی‌شناسی و بهزیستی پرداخته‌اند که تنوع گسترده‌ای در مؤلفه‌های طراحی، ابعاد زیبایی‌شناختی و ابعاد بهزیستی مورد مطالعه را نشان می‌دهد (Chana, 2026). یافته‌های این مرور نشان می‌دهد که مؤلفه‌هایی مانند: نورپردازی، رنگ، نشانه‌های شهری و کیفیت منظر، بیشترین فراوانی را در مطالعات داشته‌اند و روش‌های ارزیابی شامل: طیف‌های لیکرت، مقیاس‌های افتراق معنایی و ثبت فعالیت مغزی بوده‌است (Chana, 2026)؛ همچنین، پژوهش‌های جدید با استفاده از فناوری واقعیت مجازی و ثبت هم‌زمان داده‌های فیزیولوژیکی (ضربان قلب، هدایت پوستی، دمای پوست) و روان‌شناختی نشان‌داده‌اند که تراکم ساختمانی و ساختار پوشش گیاهی به‌طور معناداری بر بازیابی روان‌تنی تأثیرمی‌گذارند (Deng, etal., 2025).

مطالعات حسی-ادراکی نشان‌داده‌اند که ابعاد ادراکی مانند: طبیعت، آرامش، چشم‌انداز و پناهگاه قوی‌ترین اثرات ترمیمی را بر سلامت روان داشته‌اند؛ درحالی‌که ابعاد اجتماعی و فضا اثرات نسبتاً کمتری نشان‌داده‌اند (Stoltz & Grahn, 2021). پژوهش‌های میدانی نیز نشان‌داده‌اند که کیفیت‌های حسی محیط شامل: نورپردازی مناسب، صداهای آرام‌بخش (آب، باد) و عناصر لامسه‌ای (مسیرهای هموار، صندلی‌های راحت) نقش اساسی در آسایش روانی ایفا می‌کنند (Lauwers, etal., 2021)؛ همچنین، زیبایی بصری و نگهداری مناسب فضاهای شهری، با کاهش استرس و افزایش رضایت کاربران همراه است (Lauwers, etal., 2021; Ng, etal., 2021).

در سطح بین‌المللی، پژوهش‌های متعدد نشان‌داده‌اند که کیفیت مکان (شامل: زیبایی محیط، دسترسی به خدمات و فضای عمومی) با تقویت حس مکان (حس تعلق، وابستگی و هویت مکانی) ارتباط مثبت دارد و حس مکان قوی‌تر به‌طور معناداری با بهزیستی ذهنی بالاتر (شامل: بهزیستی عاطفی، روانی و اجتماعی) مرتبط است (Ng, etal., 2021). همچنین، مرور نظام‌مند بر روی ۳۰ مطالعهٔ منتخب از ۱۶ کشور جهان نشان داده‌است که مداخلات مبتنی بر میراث شهری و فرهنگی- شامل: میراث مذهبی، مناظر فرهنگی، میراث شهری و میراث طبیعی- می‌توانند با تقویت حس مکان، دلبستگی مکانی و امنیت عاطفی، به بهبود سلامت روان و کاهش پریشانی روان‌شناختی کمک کنند (Land, etal., 2025). شرکت‌کنندگان در این مطالعات، از سنین ۱۵ تا ۸۵ سال را شامل‌می‌شده‌اند و تنوع فرهنگی و جغرافیایی گسترده‌ای داشته‌اند (Land, etal., 2025). پژوهش‌های تجربی جدید با استفاده از ثبت فعالیت مغزی (EEG) نشان‌داده‌اند که نمای سبز و فاصلهٔ مناسب بین ساختمان‌ها، با افزایش امواج آلفا (نشان‌دهندهٔ آرامش هوشیار) و کاهش اضطراب خودگزارشی، به ترمیم روانی کمک می‌کنند (Deng, etal., 2025).

تحقیقات نشان‌داده‌اند که عناصر هنری در محیط شهری نیز می‌توانند با درگیرکردن توجه پایین‌به‌بالا و ایجاد جذابیت بصری، فرصتی برای استراحت و بازیابی توجه فراهم‌آورند که مشابه عملکرد عناصر طبیعی است (Dehove, etal., 2025). همچنین، مداخلاتی مانند شهرسازی تاکتیکی با رویکرد مشارکتی و سریع، می‌توانند با ایجاد فضاهای جذاب و سرزنده، به‌طور چشمگیری به بهبود بهزیستی عاطفی شهروندان کمک کنند (Navarrete-Hernandez, 2025). پژوهش‌های جدید نشان می‌دهند که طراحی فضاهای سبز-آبی شهری، با ایجاد احساس گریز از شلوغی

شهر و تجربهٔ «دور بودن» از فعالیت‌های روزمره، به کاهش استرس و بازیابی توجه کمک می‌کند (Lauwers, etal., 2021). علاوه بر این، کیفیت طراحی و نگهداری محله (مانند: معماری تاریخی، نورگیری و حضور عناصر طبیعی) با ایجاد جذابیت بصری و احساس آرامش، به بهزیستی روانی مثبت می‌انجامد (Lauwers, etal., 2021). ازسوی‌دیگر، درک ساکنان از زیبایی محیط تحت‌تأثیر ویژگی‌های حسی چندگانه نیز قراردارد و جوانان در پارک‌های شهری نه‌تنها به مؤلفه‌های بصری، بلکه به مناظر صوتی (مانند آواز پرندگان) و بویایی (مانند بوی گیاهان) نیز حساسیت نشان‌داده و این تجربیات حسی غنی‌تر، در ترجیحات محیطی و تجربهٔ بهزیستی آنان مؤثر است (Dai, etal., 2022).
در ایران، مطالعات متعدد نشان‌داده‌اند که کیفیت بصری و زیبایی‌شناختی محیط‌های شهری با کاهش استرس، افسردگی و اختلال عملکرد اجتماعی ساکنان رابطهٔ معناداری دارد. اسماعیلی و همکاران (۱۴۰۳) نشان‌دادند که افزایش کیفیت‌های ادراکی-زیبایی‌شناختی مکان با کاهش استرس، افسردگی و اختلال عملکرد اجتماعی همراه است. شاهوران و اسدپور (۱۴۰۳) در مرور مطالعات داخلی، بُعد ادراکی-بصری را پس از عوامل فردی، مؤثرترین عامل بر سلامت روان شهری معرّفی‌کردند. حقی و حیدرزاده (۱۴۰۱) بر ارتباط معنادار «سیمای بصری» و «ساختار عملکردی» محلات با سلامت روان شهروندان تأکید داشته‌اند. عبدالله‌زاده‌فرد و شمس‌الدینی (۱۳۹۹) نشان‌دادند که منظر شهری، تنوع، سرزندگی، خوانایی و پیوستگی فضایی، تأثیر مستقیم بر سلامت روان ساکنان دارند. ناصری و همکاران (۱۴۰۳) بر نقش رنگ، نور و فرم‌های هنری در تقویت احساس امنیت، آرامش و دلبستگی مکانی تأکید کرده‌اند. همچنین، پژوهش‌های اخیر در ایران نشان می‌دهند که نوجوانان، به ویژگی‌های فرهنگی و زیبایی‌شناختی منحصربه‌فرد در پارک‌های کوچک درون‌شهری، مانند: نورپردازی، آب‌نماها و المان‌های فرهنگی، برای کاهش استرس و بازیابی توان ذهنی اهمیت زیادی قائل هستند (Nosrati, etal., 2024). این یافته بر لزوم توجه به طراحی‌های زمینه‌گرا و غنی از نظر حسی و فرهنگی در فضاهای عمومی برای پاسخ به نیازهای نسل جوان تأکید دارد (Nosrati, etal., 2024). مطالعه‌ای دیگر در زنجان نشان داده‌است که فقدان طراحی شهری رسمی در محلات غیررسمی، به محرومیت مادی، آسیب‌پذیری روانی و طرد مدنی ساکنان منجرمی‌شود و بر ضرورت طراحی مشارکتی و اجتماع‌محور برای ارتقای سلامت روان تأکید دارد.
مرور جامع ادبیات نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود شواهد قابل‌توجه در سطح بین‌المللی و رشد مطالعات داخلی در این حوزه، خلأ پژوهشی جدی در مطالعات کیفی عمیق با تمرکز بر تجربهٔ زیسته شهروندان و ابعاد عاطفی-ادراکی فضاهای شهری وجود دارد. بخش عمدهٔ مطالعات انجام‌شده در ایران، ماهیتی کمّی، همبستگی‌محور و مبتنی بر شاخص‌های عینی داشته و کمتر به لایه‌های ادراکی، احساسی و معنایی فضا از منظر کاربران پرداخته‌اند. ازسوی‌دیگر، باتوجه‌به محدودبودن مطالعات کیفی در زمینهٔ ارتباط میان زیبایی‌شناسی مکان و سلامت روان در بستر فرهنگی-اجتماعی ایران، انجام پژوهشی اکتشافی و کیفی می‌تواند به تولید دانش زمینه‌مند و بومی منجرشود. پژوهش حاضر درصدد پُرکردن این خلأ از طریق رویکرد کیفی و تحلیل محتوای نهفته است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوای نهفته انجام‌شد. جامعهٔ هدف شامل کارشناسان شهرسازی، متخصصان سلامت روان و ساکنان شهری بود. مشارکت‌کنندگان به‌صورت هدفمند انتخاب شدند و داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته تا رسیدن به اشباع نظری جمع‌آوری‌گردید. حجم نمونه شامل ۴۲ نفر (۱۲

کارشناس شهرسازی، ۱۲ متخصص سلامت روان، ۱۸ ساکن شهری) بود. ملاک‌های ورود برای کارشناسان شهرسازی: داشتن حداقل مدرک کارشناسی در رشته‌های شهری و سابقهٔ کاری یا پژوهشی؛ برای متخصصان سلامت روان: حداقل مدرک کارشناسی‌ارشد در روان‌شناسی یا مشاوره و علاقه‌مندی به روان‌شناسی محیط؛ برای ساکنان شهری: حداقل ۵ سال سکونت در محیط شهری، سن ۲۰ تا ۶۵ سال؛ ملاک خروج: عدم تمایل به ادامهٔ همکاری یا پاسخگویی ناقص به سؤالات.

اشباع نظری براساس معیارهای تکرار اطلاعات (عدم ظهور کد جدید در سه مصاحبهٔ متوالی) و تنوع مشارکت‌کنندگان احراز شد. ترکیب ۴۲ مشارکت‌کننده براساس قاعدهٔ تنوع حداکثری انتخاب گردید تا دیدگاه‌های سه گروه (تخصصی، بالینی و تجربی) پوشش داده‌شود. حجم بیشتر ساکنان شهری (۱۸ نفر) به‌دلیل تنوع بالاتر تجربیات فردی در این گروه بود.

انتخاب افراد در هر گروه به‌صورت هدفمند با رویکرد گلوله‌برفی انجام‌شد: کارشناسان شهرسازی از میان متخصصان با سابقهٔ کاری یا پژوهشی در زمینهٔ کیفیت محیط و سلامت؛ متخصصان سلامت روان از میان روان‌شناسان دارای سابقه در حوزهٔ روان‌شناسی محیطی و ساکنان شهری از میان مناطق مختلف با تنوع سنی، جنسیتی و شغلی انتخاب شدند.

ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبهٔ نیمه‌ساختاریافته بود که با راهنمای سؤالات باز طراحی شد. نمونه سؤالات: بافتار محیطی چگونه بر سلامت روان ساکنان تأثیرمی‌گذارد؟ هیجان‌ها تا چه میزان تحت‌تأثیر محیط روزمره قراردارند؟ جلوه‌های ظاهری بافتار شهری بر شناخت و افکار افراد چه تأثیری دارند؟ پس از هر مصاحبه، پیاده‌سازی فوری و بازخوانی مکرر متون انجام‌شد.

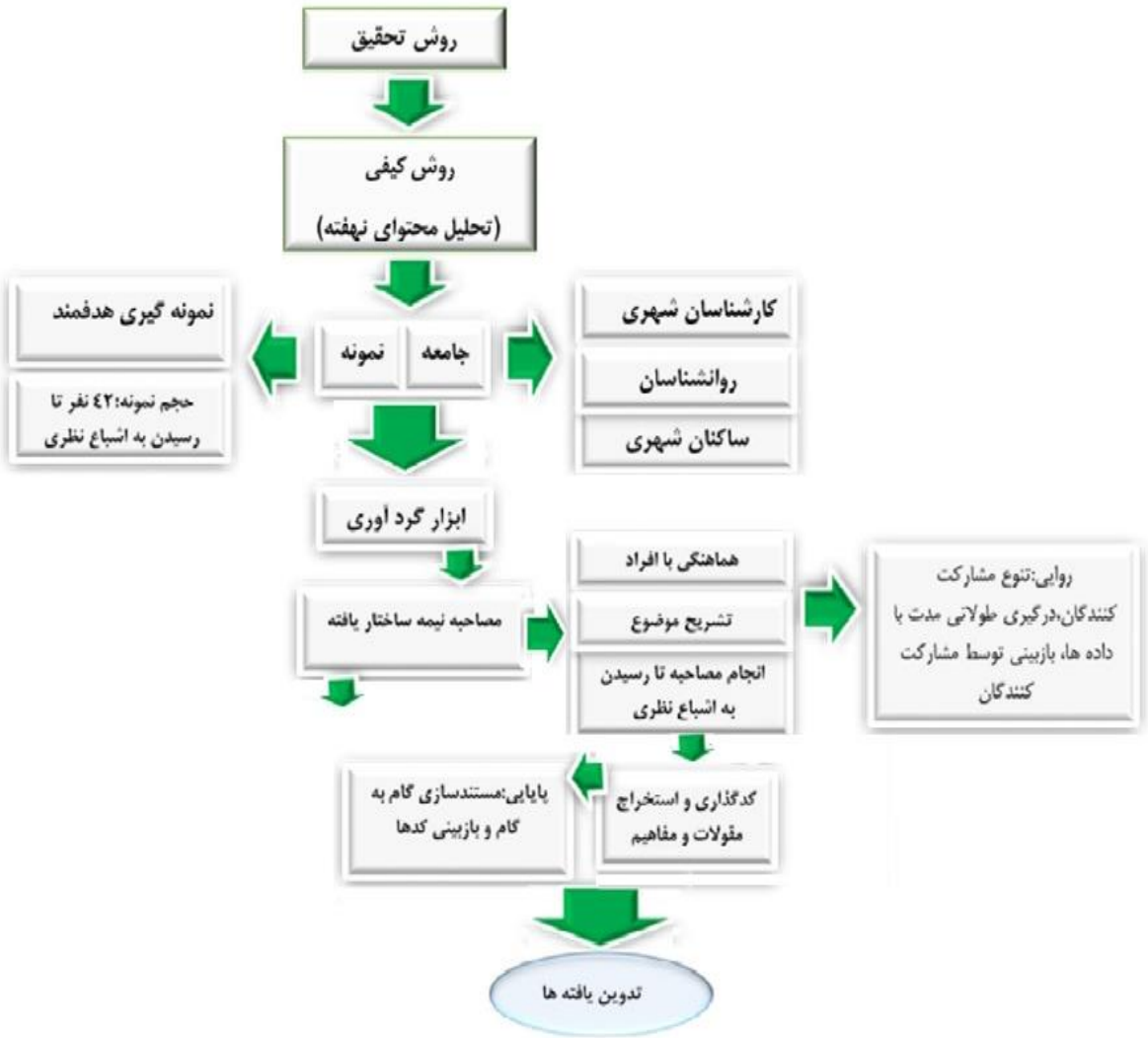
تحلیل داده‌ها هم‌زمان با جمع‌آوری و با استفاده از تحلیل محتوای نهفته در سه مرحله انجام‌گرفت: (۱) کدگذاری باز: استخراج کدهای اولیه از متن مصاحبه‌ها، (۲) کدگذاری محوری: دسته‌بندی کدها در زیرطبقات، (۳) کدگذاری انتخابی: ادغام زیرطبقات در طبقات اصلی.

تحلیل داده‌ها براساس رویکرد پنج‌مرحله‌ای گرانهایم و لاندمن (۲۰۰۴) انجام‌شد: (۱) شناسایی واحدهای معنایی (جملات یا پاراگراف‌های مرتبط با هدف پژوهش)، (۲) تلخیص و فشرده‌سازی واحدهای معنایی بدون تغییر مفهوم اصلی، (۳) کدگذاری باز با انتساب برچسب‌های توصیفی به واحدهای تلخیص‌شده، (۴) دسته‌بندی کدهای مرتبط در زیرطبقات براساس شباهت معنایی، (۵) ادغام زیرطبقات در طبقات اصلی براساس مفاهیم انتزاعی‌تر. تمام مراحل کدگذاری توسط پژوهشگر اول انجام‌شد و برای تأمین قابلیت اطمینان، ۲۰٪ از مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر دوم به‌طور مستقل کدگذاری و توافق بین‌کدگذار (۸۳٪) محاسبه‌شد.

داده‌های سه گروه به‌صورت مجزا و موازی تحلیل‌شدند. پس از کدگذاری اولیهٔ هر گروه به‌طور جداگانه، کدهای استخراج‌شده در یک ماتریس مقایسه‌ای قرارگرفته و زیرطبقات و طبقات اصلی براساس هم‌پوشانی‌ها و تفاوت‌های معنایی میان گروه‌ها شناسایی‌شدند. سپس در مرحلهٔ کدگذاری انتخابی، طبقات نهایی که در هر سه گروه مشترک بودند، به‌عنوان طبقات اصلی پژوهش انتخاب شدند. این رویکرد، امکان تحلیل تطبیقی دیدگاه‌های سه گروه را فراهم‌کرد.

برای تأمین اعتبارپذیری از تنوع مشارکت‌کنندگان (سه گروه متفاوت)، درگیری طولانی‌مدت با داده‌ها و بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان استفاده شد. برای تأمین انتقال‌پذیری توصیف غنی از زمینهٔ پژوهش و فرایند تحلیل ارائه-

گردید. برای تأمین اطمینان‌پذیری تمام مراحل پژوهش مستندسازی شد و کدگذاری‌ها توسط یک پژوهشگر آشنا با روش کیفی بازبینی شد. برای تأمین تأییدپذیری، بازخورد اصلاحی از مشارکت‌کنندگان دریافت شد. تحلیل داده‌ها منجر به استخراج ۲۱۰ کد اولیه، ۱۵ زیرطبقه و ۴ طبقه اصلی شد. رعایت ملاحظات اخلاقی شامل: اخذ رضایت آگاهانه، تضمین محرمانگی و امکان انصراف در هر مرحله بود. در جدول ۱ اطلاعات مربوط به شرکت‌کنندگان آمده‌است.

شکل ۱. فلوچارت روش تحقیق

(منبع:: نگارندگان، ۱۴۰۵)

جدول ۱. مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در مطالعه

جامعهٔ هدف	ردیف	جنسیت	سن	مدرک تحصیلی/ شغل	جامعه هدف	ردیف	جنسیت	سن	مدرک تحصیلی/ شغل
کارشناسان شهرسازی	کارشناس ۱	مرد	۳۸	فوق‌لیسانس/ طراح شهری	سلامت روان	متخصص	خانم	۴۸	دکتری روان-
	کارشناس ۲	مرد	۲۷	دانشجوی ارشد/مهندس مشاور		متخصص	آقا	۴۰	دکتری مشاوره/مدرس
	کارشناس ۳	زن	۳۲	دانشجوی دکتری/پژوهشگر شهری		متخصص ۱۲	زن	۴۲	دکتری‌روان‌شناسی/مدرس
	کارشناس ۴	زن	۲۸	دانشجوی دکتری/پژوهشگرشهری	جامعه عمومی	فرد اول	مرد	۴۲	دیپلم/کسبه بازار
	کارشناس ۵	زن	۳۵	کارشناس‌ارشد/معمار		فرد وم	زن	۵۰	لیسانس/عکاس
	کارشناس ۶	مرد	۴۵	دکتری/معمار		فرد سوم	مرد	۲۷	دانشجوی ارشد/ آزاد
	کارشناس ۷	مرد	۵۰	کارشناسی‌ارشد/کارمندشهرداری		فرد چهارم	زن	۳۸	فوق‌دیپلم/خانه‌دار
	کارشناس ۸	مرد	۴۵	دکتری/برنامه‌ریز شهری		فردپنجم	زن	۳۳	فوق‌دیپلم/فروشنده
	کارشناس ۹	مرد	۲۹	دانشجوی دکتری/برنامه‌ریز شهری		فرد ششم	زن	۲۹	کارشناس‌ارشد/عکاس
	کارشناس	مرد	۲۳	دانشجو کارشناسی/شهرساز		فردهفتم	مرد	۶۵	سیکل/کارگر
	کارشناس	زن	۳۷	کارشناسی‌ارشد /برنامه‌ریز شهری		فرد هشتم	زن	۳۱	کارشناسی/کارمند
	کارشناس	مرد	۳۹	دکتری/برنامه‌ریز شهری		فرد نهم	مرد	۴۵	دیپلم/مکانیک
متخصصان سلامت روان	متخصص	زن	۴۴	دکتری روان‌شناسی/درمانگر		فرد دهم	مرد	۵۸	زیردیپلم/کارگر
	متخصص	آقا	۳۱	کارشناسی‌ارشد روان‌شناسی/ دبیر		فرد یازدهم	مرد	۲۳	دانشجوی کاردانی/آزاد
	متخصص	زن	۵۳	کارشناسی‌ارشد مشاوره/ مشاور		فرد	زن	۳۷	کارشناسی/خانه‌دار
	متخصص ۴	آقا	۳۸	دکتری روان‌شناسی/ مدرس		فرد	مرد	۶۰	کارشناس‌ارشد/معلم
	متخصص ۵	آقا	۴۶	دکتری روان‌شناسی/ معلم		فرد	زن	۳۰	فوق‌دیپلم /هنرمند
	متخصص ۶	آقا	۵۰	دکتری مشاوره/هیئت‌علمی		فرد پانزدهم	زن	۴۷	لیسانس/پرستار
	متخصص ۷	زن	۲۹	کارشناسی‌ارشد روان‌شناسی/		فرد	مرد	۲۹	زیردیپلم/نجار
	متخصص ۸	زن	۳۶	کارشناسی‌ارشد مشاوره/دبیر		فرد هفدهم	مرد	۲۵	بیسواد/پیک
	متخصص ۹	آقا	۳۰	کارشناسی‌ارشد روان‌شناسی/		فرد هجدهم	زن	۴۰	کارشناس/کارمند

(منبع:: نگارندگان، ۱۴۰۵)

یافته‌ها

نتایج حاصل از مصاحبه‌ها، منجر به ۴ طبقه اصلی و ۱۵ زیر طبقه شد. در جدول ۲ اطلاعات مربوط به هر کدام آمده‌است. ستون اول جدول، نمونه‌هایی از کدهای اولیه (برگرفته از واحدهای معنایی) را نشان می‌دهد. ستون دوم، زیرطبقات حاصل از دسته‌بندی کدهای هم‌معنا را نمایش می‌دهد. ستون سوم، طبقات اصلی حاصل از ادغام زیرطبقات مرتبط را نشان می‌دهد؛ به‌عنوان مثال، کدهایی مانند «داشتن آرامش با دیدن مناظر زیبا و حس اطمینان‌خاطر در زیرطبقه‌ی آسودگی خاطر و سپس در طبقهٔ احساس امنیت و ترغیب روابط افراد ادغام شده‌اند.

جدول ۲. نمونه‌هایی از چگونگی گسترش کدهای باز به‌سمت زیرطبقات، طبقات حاصل از تحلیل محتوا کیفی

کدهای اولیه (باز)	زیر طبقات	طبقات اصلی	درونمایه نهایی	کدهای اولیه (باز)	زیر طبقات	طبقات اصلی	درونمایه نهایی
-داشتن آرامش با دیدن مناظر زیبا	آسودگی خاطر	احساس امنیت و ترغیب روابط افراد	ارتقای سلامت روان براساس جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان	-احساس راحتی ذهن	آرام‌سازی ذهن	مدیریت و تنظیم هیجان افراد	ارتقای سلامت روان براساس جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان
-حس اطمینان خاطر				-آرام‌بودن و کاهش دغدغه			
-ایجاد حس همدلی در روابط انسانی	صمیمیت اجتماعی			-کاهش هیجان‌های منفی	ابراز مناسب هیجان		
-تأثیر مثبت بر روابط و عواطف افراد				-کاهش غم و افسردگی			
-ایجاد تاب‌آوری رفتاری	انعطاف‌پذیری روابط			-افزایش شادی و نشاط	شادابی و سرزندگی		
-انطباق در موقعیت‌های جدید				-خوشحال شدن هنگام دیدن مناظر			
-مؤثر بر نشست‌های جمعی	گسترش مراوده‌های			-احساس امید به زندگی	انگیزه و امید		
-مؤثر در گفت‌وگوهای روزمره				-تشویق به تلاش بیشتر			
-کاهش افکار منفی	کاهش آشفتگی فکری	ارتقای کیفیت زندگی افراد		-حضور در امکان بدون	افزایش اوقات فراغت	ارتقای سلامت خانواده	
-رهایی از سردرگمی ذهنی هرچند برای یک لحظه				-جذب افراد به مکان‌های دیدنی			
-کمک به نظم در افکار	احساس نظم در زندگی			-افزایش سلامت خانواده	نشاط در خانواده		
-انسجام در زندگی افراد				-گرایش اعضای خانواده به حضور در مکان‌های شاد			
-احساس سرزندگی	افزایش انرژی مثبت			-نگرش مثبت به محیط	بهزیستی روان-شناختی فرزندان		
-افزایش انرژی مثبت				- حس تسلط بر محیط			
-کمک به سلامت خواب	ارتقای سلامت خواب						
-تأثیر بر امنیت خواب افراد							

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۵)

به‌منظور درک عمیق‌تر روابط میان مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان و سلامت روان ساکنان شهری، یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کیفی در قالب مدل مفهومی استخراج‌شده (شکل ۲) مورد تحلیل قرارگرفته‌است. این مدل نشان‌دهندهٔ چهار مسیر اصلی تأثیرگذاری است که هر یک با استناد به داده‌های کیفی و توزیع کدهای جدول ۲ تبیین می‌شوند.

احساس امنیت و ترغیب روابط افراد

جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان می‌توانند به‌صورت‌های مختلفی احساس امنیت و ترغیب روابط بین افراد را تقویت کنند. دیزاین‌های زیبا و دلنشین، مانند: رنگ‌های آرامش‌بخش، نورپردازی مناسب و طراحی‌های طبیعی، می‌توانند حس آرامش و رضایت را در فضا القا کنند. وقتی فردی در محیطی زیبا و هماهنگ باشد، احساس راحتی بیشتری می‌کند و این احساس راحتی می‌تواند به ایجاد ارتباطات مثبت با دیگران منجرشود. همچنین، فضاهای عمومی که با زیبایی طراحی شده‌اند، افراد را به دور هم جمع‌می‌کند و فرصتی برای تعامل اجتماعی فراهم می‌آورد. به‌طور کلی،

این نوع فضاها نه‌تنها به بهبود کیفیت زندگی کمک می‌کنند، بلکه باعث ایجاد احساس تعلق می‌شوند و احساس امنیت را در افراد افزایش می‌دهند. نمونه نقل قول یکی از شرکت‌کنندگان بدین‌شرح است: " قاعدتاً موقعیت‌های مکانی و بافتار شهری میتونه نقش بسیار مثبتی در مراوده‌های روزمره اجتماعی افراد برجای بگذارد و اونها را تقویت یا به نوعی سرکوب کنه".

این طبقه با ۶۴ کد (۲۶٪ از کل کدها)، دومین طبقه پرتکرار پژوهش است. توزیع فراوانی نشان می‌دهد که ساکنان شهری با ۳۴ کد (۵۳٪ از کدهای این طبقه)، بیشترین سهم را در شکل‌دهی به این طبقه داشته‌اند که نشان‌دهندهٔ اولویت این بُعد در تجربهٔ زیستهٔ شهروندان است. چهار زیرطبقه این مسیر شامل: آسودگی خاطر، صمیمیت اجتماعی، انعطاف‌پذیری روابط و گسترش مراوده‌های روزمره، بیانگر زنجیره تأثیر از سطح فردی (آسودگی خاطر) تا سطح اجتماعی (گسترش مراوده‌ها) هستند. این یافته با نظریهٔ کاهش استرس اولریش همخوانی دارد که بر نقش محیط‌های بصری منظم در کاهش تهدید ادراک‌شده و افزایش امنیت روانی تأکید می‌کند . همچنین، هم‌راستا با نظریهٔ بازیابی توجه کاپلان است که محیط‌های غنی از جذابیت‌های بصری را زمینه‌ساز کاهش خستگی شناختی و افزایش تمایل به تعاملات اجتماعی می‌داند.

ارتقای کیفیت زندگی افراد

جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان، نقش بسیار مهمی در ارتقای کیفیت زندگی افراد، کاهش آشفتگی و نظم ایجادکردن دارند. طراحی‌های زیبا و خوب، می‌توانند احساس خوشایندی به افراد منتقل‌کنند که در نتیجه بر روان و رفتار آن‌ها تأثیر مثبت می‌گذارد. در یک محیط منظم و زیبا، افراد ممکن است حس بهتری نسبت به کارهای روزمره و فعالیت‌های خود داشته‌باشند. این احساس رضایت می‌تواند به تمرکز و کارایی بیشتر منجرشود و به‌طور کلی زندگی را با کیفیت‌تر کند. نمونه نقل قول یکی از شرکت‌کنندگان در ادامه آمده‌است: "احساس من این است که فضاهای سبز و طبیعی مانند پارک‌ها می‌توانند آشفتگی ذهنی را کاهش‌داده و به آرامش ذهنی کمک کنند. همچنین، استفاده از رنگ‌های ملایم و نور طبیعی در طراحی داخلی می‌توانند حس خوشایندی به فضا ببخشد و موجب ایجاد حس نظم و آرامش بیشتری در افراد شود". نمونهٔ دیگری از نقل قول بدین‌شرح است: " به‌نظر من محیط زندگی، تأثیر مستقیم روی سلامت روان دارد. محله‌هایی که شلوغ، بی‌نظم یا بدون فضاهای سبز هستند، به‌مرور باعث خستگی ذهنی و اضطراب می‌شوند. در مقابل، فضاهای منظم‌تر و انسانی‌تر حس آرامش و تعلق ایجاد می‌کنند".

این طبقه با ۷۶ کد (۳۱٪ از کل کدها)، پربسامدترین طبقهٔ پژوهش است که نشان‌دهندهٔ اهمیت محوری آن در ادراک مشارکت‌کنندگان است. جالب توجه است که در این طبقه، متخصصان سلامت روان با ۲۸ کد (۳۷٪ از کدهای این طبقه) و کارشناسان شهرسازی با ۲۲ کد (۲۹٪) سهم قابل‌توجهی دارند که نشان‌دهندهٔ اجماع بین‌رشته‌ای بر نقش زیبایی‌شناسی در ارتقای کیفیت زندگی است. چهار زیرطبقهٔ کاهش آشفتگی فکری، احساس نظم در زندگی، افزایش انرژی مثبت و ارتقای سلامت خواب نشان‌دهندهٔ تأثیر چندسطحی زیبایی‌شناسی بر ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری و زیستی-فیزیولوژیک هستند. این یافته با نظریهٔ مناظر شفابخش (Gesler, 1992) همخوانی دارد که مکان‌ها را به‌دلیل ویژگی‌های محیطی و ساختارهای اجتماعی، دارای کیفیت‌های شفابخش می‌داند. تحلیل محتوایی کدها نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان ارتباط میان نظم بصری محیط و نظم ذهنی را

به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مکانیسم‌های تأثیرگذاری مطرح‌کرده‌اند که با نظریه‌های روان‌شناسی گشتالت در مورد تأثیر نظم ادراکی بر سازمان‌دهی شناختی همسو است.

مدیریت و تنظیم هیجان افراد

جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان می‌توانند تأثیر عمیقی بر مدیریت و تنظیم هیجان، شادابی، انگیزه و امید داشته‌باشند. فضاهای زیبا، به‌ویژه آن‌هایی که طراحی مناسبی دارند، می‌توانند احساس مثبت و انرژی زیادی را منتقل‌کنند؛ برای مثال، رنگ‌های شاد و متنوع، نور طبیعی و طراحی‌های زیبا می‌توانند احساس خوشحالی و شادابی را در افراد تقویت کنند. مناظر دلنشین و فضاهای سبز نیز به کاهش استرس و افزایش آرامش کمک کرده و می‌توانند احساس امید و انگیزه در افراد را افزایش دهند. این مکان‌ها می‌توانند فضایی را ایجاد کنند که افراد احساس راحتی و آزادی کنند، این احساسات به افراد کمک می‌کند که بهتر با هیجانات خود مدیریت کنند و در موقعیت‌های چالش‌برانگیز، انگیزهٔ بیشتری برای پیشرفت داشته‌باشند. نمونه‌ای از نقل قول شرکت‌کنندگان بدین‌شرح است: "هیجانات انسانی، ارتباط مستقیمی با ویژگی‌های محیطی دارد. نور طبیعی، رنگ‌های مناسب و کاهش آلودگی صوتی می‌توانند احساس آرامش و امنیت ایجاد کنند؛ به‌عنوان مثال، حضور در فضاهای سبز شهری معمولاً باعث کاهش تنش و افزایش احساس شادی می‌شود؛ درحالی‌که فضاهای متراکم و پر سروصدا هیجانات منفی را تشدید می‌کنند".

این طبقه با ۶۲ کد (۲۶٪ از کل کدها)، سومین طبقه پربسامد است. ویژگی بارز این طبقه، سهم بالای متخصصان سلامت روان با ۳۰ کد (۴۸٪ از کدهای این طبقه) است که نشان‌دهندهٔ عمق نگاه تخصصی آنان به سازوکارهای درونی تنظیم هیجان است. چهار زیرطبقهٔ رام‌سازی ذهن، ابراز مناسب هیجان، شادابی و سرزندگی و انگیزه و امید، بیانگر طیفی از تأثیرات از کاهش هیجانات منفی تا تقویت هیجانات مثبت هستند. کدهایی مانند: کاهش غم و افسردگی، افزایش شادی و نشاط و احساس امید به زندگی بیشترین فراوانی را در این طبقه داشته‌اند که مؤید نقش تعدیل‌کنندهٔ زیبایی‌شناسی محیط بر دامنه هیجانی افراد است. این یافته با پژوهش‌های پیشین (Dai, etal., 2022; Lauwers, etal., 2021)همخوانی دارد که نشان‌داده‌اند مواجهه با فضاهای زیبا و طبیعی با افزایش احساسات مثبت و کاهش تنش‌های روانی همراه است. تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد درحالی‌که ساکنان شهری بر شادابی و سرزندگی به‌عنوان پیامد فوری تأکید دارند، متخصصان سلامت روان بیشتر بر مکانیسم‌های کاهش هیجانات منفی و آرام‌سازی ذهن تمرکز کرده‌اند که نشان‌دهندهٔ تفاوت در سطح تحلیل (عینی در برابر نظری) است.

ارتقای سلامت خانواده

جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان می‌توانند تأثیرات مثبتی بر سلامت خانواده و بهزیستی روان‌شناختی فرزندان داشته‌باشند. وقتی محیطی که فرزندان در آن بزرگ می‌شوند زیبا و دل‌نشین باشد، احساس آرامش و رضایت بیشتری در آنان ایجاد می‌کند. این جنبه‌ها می‌توانند به بهبود روان‌شناختی و اجتماعی فرزندان کمک کنند و در نتیجه، سلامت کلی خانواده را ارتقا دهند. یکی از شرکت‌کنندگان در این‌باره اشاره‌دارد به این‌که؛ " من احساس می‌کنم سلامت خانواده و شادابی فرزندان هم تا حدودی متأثر از بافتار محیطی شهری است چون هر چقدر فرزندان بتونن اوقات فراغت خود را در بافتار شهری زیبا سپری‌کنند نشاط و سلامت بیشتری خواهند داشت".

این طبقه با ۴۰ کد (۱۷٪ از کل کدها)، کم‌تکرارترین طبقه است، اما از نظر محتوایی از غنای مفهومی بالایی برخوردار است. ساکنان شهری با ۲۲ کد (۵۵٪ از کدهای این طبقه) بیشترین سهم را داشته‌اند که نشان‌دهندهٔ اولویت این بُعد در تجربهٔ روزمره خانواده‌هاست. سه زیرطبقهٔ افزایش اوقات فراغت، نشاط در خانواده و بهزیستی روان‌شناختی فرزندان بیانگر زنجیرهٔ تأثیر از سطح فعالیت‌های جمعی تا پیامدهای روان‌شناختی درون‌خانوادگی است. کدهایی مانند: گرایش اعضای خانواده به حضور در مکان‌های شاد، افزایش سلامت خانواده و حس تسلط بر محیط بیشترین فراوانی را داشته‌اند. این یافته با پژوهش‌های پیشین (Ng, etal., 2021; Smith, etal., 2018) همخوانی دارد که بر نقش فضاهای شهری سالم در ارتقای نشاط خانوادگی و رشد روانی کودکان تأکید کرده‌اند. تحلیل محتوایی نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان، فضای شهری زیبا را نه‌تنها بستری برای فعالیت‌های فردی، بلکه محیطی برای رشد جمعی خانواده تلقی‌می‌کنند که می‌تواند به‌عنوان سرمایهٔ اجتماعی-روانی عمل‌کند.

تحلیل کدها نشان‌داد که ساکنان شهری بیشترین سهم از کدهای مرتبط با جلوه‌های زیبایی‌شناختی را به‌خود اختصاص‌داده‌اند. تمرکز این گروه عمدتاً بر تجربه‌های زیسته و ملموس روزمره مانند: احساس آرامش، امنیت، شادابی، تمایل به حضور در فضا و بهبود روابط اجتماعی بوده‌است. این یافته نشان می‌دهد که ساکنان، زیبایی‌شناسی محیط را نه به‌عنوان یک مفهوم انتزاعی، بلکه در قالب پیامدهای مستقیم روانی و عاطفی در زندگی روزمره خود درک می‌کنند. فراوانی بالاتر کدهای این گروه در طبقات احساس امنیت و ترغیب روابط افراد و ارتقای سلامت خانواده مؤید این موضوع است.

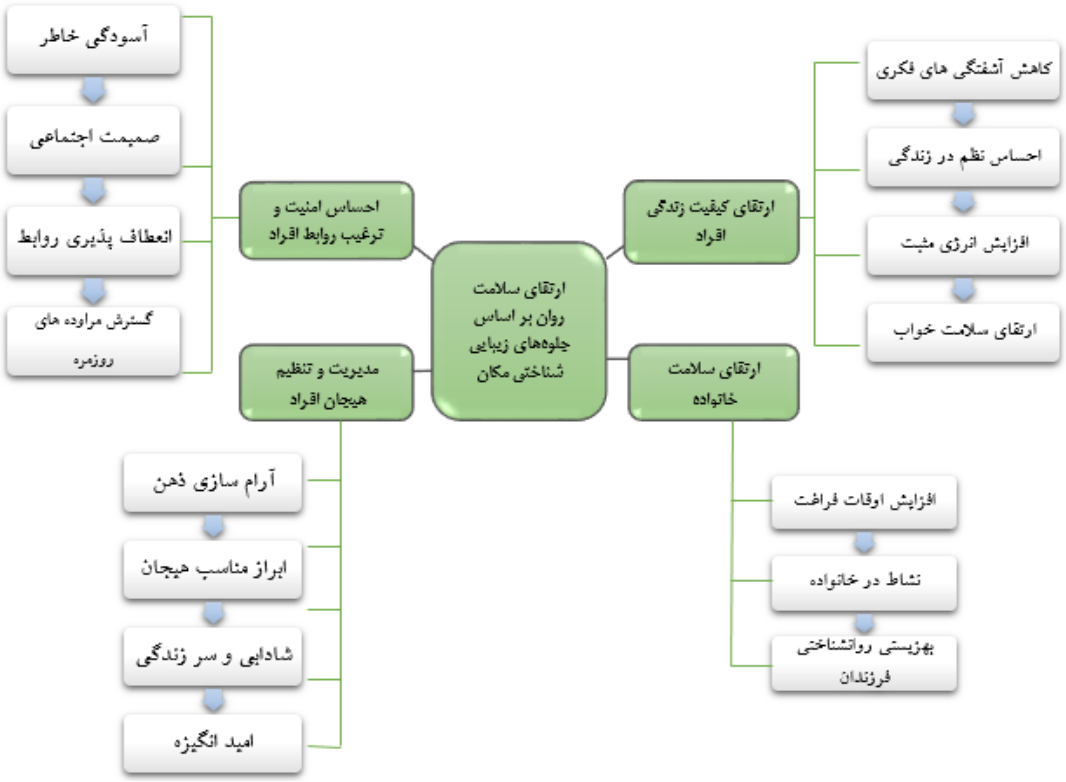
در مقابل، متخصصان سلامت روان با وجود تعداد کمتر کدها نسبت به ساکنان، مفاهیمی عمیق‌تر و تحلیلی‌تر را مطرح‌کرده‌اند. کدهای استخراج‌شده از این گروه عمدتاً در طبقات مدیریت و تنظیم هیجان افراد و ارتقای کیفیت زندگی متمرکزبوده و به مفاهیمی نظیر: کاهش اضطراب، تنظیم هیجان، افزایش تاب‌آوری روانی، نظم شناختی و سلامت خواب اشاره‌داشته‌اند. این الگو نشان می‌دهد که روان‌شناسان، زیبایی‌شناسی مکان را به‌عنوان یک عامل مداخله‌گر غیرمستقیم در فرایندهای روان‌شناختی درنظرمی‌گیرند که می‌تواند نقش پیشگیرانه و حمایتی در سلامت روان ایفا کند. از سوی دیگر، کارشناسان شهرسازی بیشتر بر مؤلفه‌های کالبدی و طراحی‌محور محیط تمرکزداشته‌اند. کدهای این گروه عمدتاً به مفاهیمی مانند: خوانایی فضایی، نظم بصری، هماهنگی عناصر، کیفیت منظر، نور، رنگ و حضور طبیعت مربوط بوده‌است. این مفاهیم بیشترین هم‌پوشانی را با طبقات «ارتقای کیفیت زندگی افراد» و «احساس امنیت و ترغیب روابط افراد» داشته‌اند. نگاه کارشناسان شهرسازی نشان می‌دهد که زیبایی‌شناسی محیط از منظر آنان، ابزاری ساختاری برای شکل‌دهی به تجربه‌های روانی و اجتماعی ساکنان است. مقایسهٔ توزیع کدها در طبقات اصلی نشان می‌دهد درحالی‌که ساکنان شهری بیشترین تعداد کدها را تولیدکرده‌اند و بر پیامدهای عاطفی و اجتماعی فوری تأکید داشته‌اند، متخصصان سلامت روان با تمرکز بر سازوکارهای درونی و شناختی و کارشناسان شهرسازی با تأکید بر عوامل کالبدی و طراحی، هر یک بعدی مکمل از پدیدهٔ مورد مطالعه را برجسته‌کرده‌اند. این هم‌افزایی دیدگاه‌ها سبب شده‌است که مفهوم زیبایی‌شناسی مکان در این پژوهش، نه‌صرفاً به‌عنوان کیفیتی بصری، بلکه به‌مثابه پدیده‌ای چندبعدی با پیامدهای روانی، اجتماعی و خانوادگی تبیین‌شود.

براساس تحلیل سلسله‌مراتبی کدها، الگوی زیر استخراج‌شد: ویژگی‌های عینی مکان (مانند: هماهنگی بصری، نور، رنگ، طبیعت) ⟵ ادراک و تجربهٔ فردی (همچون احساس امنیت، آرامش، دلبستگی) ⟵ سازوکارهای روان‌شناختی (کاهش استرس، تنظیم هیجان، بازیابی توجه) ⟵ پیامدهای سلامت روان (کیفیت زندگی، روابط

اجتماعی، سلامت خانواده). این الگو نشان می‌دهد که مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان، نه به‌صورت مستقیم، بلکه از طریق زنجیره‌ای از فرایندهای ادراکی و روان‌شناختی به پیامدهای سلامت روان منجرمی‌شوند.

در مجموع، تحلیل تطبیقی دیدگاه مشارکت‌کنندگان، نشان می‌دهد که تفاوت در تعداد و ماهیت کدها میان گروه‌ها، بازتاب‌دهندهٔ تفاوت در نقش‌ها، تجربه‌ها و نظام‌های دانشی آن‌هاست؛ با این‌حال، هم‌گرایی مفهومی میان یافته‌ها حاکی از آن است که زیبایی‌شناسی مکان، از منظر هر سه گروه، عاملی بنیادین در ارتقای سلامت روان ساکنان شهری تلقی‌می‌شود. این تحلیل، تطبیقی زمینه‌ای منسجم برای ورود به بخش بحث فراهم‌می‌کند؛ بخشی که در آن یافته‌ها در چارچوب ادبیات نظری و پژوهش‌های پیشین تفسیر خواهندشد.

مدل مفهومی پژوهش (شکل ۲) نشان‌دهندهٔ چهار مسیر موازی تأثیرگذاری است که در نهایت به ارتقای سلامت خانواده و سپس‌سلامت‌روان ساکنان‌منتهی‌می‌شوند. تحلیل‌تطبیقی سهم‌گروه‌های‌مختلف در هر مسیر نشان می‌دهد: این الگوی توزیع نشان می‌دهد که هر گروه از مشارکت‌کنندگان، متناسب با دانش، نقش و تجربهٔ خود، بر ابعاد خاصی از پدیدهٔ مورد مطالعه تأکید داشته‌اند، اما هم‌گرایی در چهار طبقهٔ اصلی نشان‌دهندهٔ اجماع مفهومی در سطح بالایی از انتزاع است. ساکنان شهری در دو مسیراحساس امنیت و سلامت خانواده که ماهیت تجربی-اجتماعی دارند، غالب بوده‌اند؛ درحالی‌که متخصصان سلامت روان در مسیر تنظیم هیجان با نگاه تخصصی و کارشناسان شهرسازی نیز با نگاه ساختاری-طراحی، هر یک ابعاد مکمل پدیده را پوشش داده‌اند. این هم‌افزایی دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که زیبایی‌شناسی مکان، پدیده‌ای چندبعدی است که برای تبیین کامل آن، نیازمند نگاه میان‌رشته‌ای است. همچنین این شکل، نشان‌دهندهٔ زنجیرهٔ تأثیر از سطح اول (ویژگی‌های عینی مکان: هماهنگی، نور، رنگ، طبیعت، مقیاس) به سطح دوم (ادراک و تجربهٔ فردی: احساس امنیت، آرامش، دلبستگی، خوانایی)؛ سپس، سطح سوم (سازوکارهای روان‌شناختی: کاهش استرس، تنظیم هیجان، بازیابی توجه، نظم‌دهی شناختی) و نهایتاً سطح چهارم (پیامدهای سلامت روان: کیفیت زندگی، روابط اجتماعی، سلامت خانواده) است. این سلسله‌مراتب، نشان می‌دهد که زیبایی‌شناسی مکان نه به‌صورت مستقیم، بلکه از طریق واسطه‌های ادراکی و روان‌شناختی بر سلامت روان تأثیر می‌گذارد و تفکیک این سطوح، از خلط مفهومی میان ویژگی مکان و پیامد سلامت جلوگیری می‌کند.

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق

(منبع:: نگارندگان، ۱۴۰۵)

تحلیل داده‌های حاصل از ۴۲ مصاحبه، منجر به استخراج ۲۱۰ کد اولیه گردید. از مجموع کدهای استخراج‌شده، ساکنان شهری با ۱۰۴ کد (۴۳٪)، متخصصان سلامت روان با ۸۰ کد (۳۳٪) و کارشناسان شهرسازی با ۵۸ کد (۲۴٪) به‌ترتیب بیشترین سهم را در تولید کدها داشتند. این توزیع نشان‌دهندهٔ غنای تجربی ساکنان در مواجههٔ مستقیم با محیط‌های شهری است.

در مرحلهٔ کدگذاری محوری، کدهای اولیه در ۱۵ زیرطبقه دسته‌بندی شدند. پربسامدترین زیرطبقات شامل: افزایش انرژی مثبت (۳۲ کد)، آرام‌سازی ذهن (۲۸ کد)، صمیمیت اجتماعی (۲۶ کد) و شادابی و سرزندگی (۲۴ کد) بودند که نشان‌دهندهٔ اهمیت بالای این مفاهیم در تجربهٔ زیستهٔ مشارکت‌کنندگان است.

در مرحلهٔ کدگذاری انتخابی، ۱۵ زیرطبقه در ۴ طبقهٔ اصلی ادغام‌شدند. طبقهٔ ارتقای کیفیت زندگی افراد با ۷۶ کد (۳۱٪) بیشترین فراوانی را داشت و پس از آن طبقات «احساس امنیت و ترغیب روابط اجتماعی با ۶۴ کد (۲۶٪)، مدیریت و تنظیم هیجان افراد با ۶۲ کد (۲۶٪) و ارتقای سلامت خانواده با ۴۰ کد (۱۷٪) قرارگرفتند.

مقایسهٔ توزیع کدها در گروه‌های مشارکت‌کننده نشان می‌دهد که ساکنان شهری در سه طبقهٔ احساس امنیت و ترغیب روابط اجتماعی (۵۳٪ از کدهای این طبقه)، ارتقای سلامت خانواده (۵۵٪) و ارتقای کیفیت زندگی (۳۴٪) بیشترین کدها را تولید کرده‌اند. متخصصان سلامت روان در طبقهٔ مدیریت و تنظیم هیجان افراد با ۴۸٪ از کدهای این طبقه، بیشترین سهم را داشته‌اند که نشان‌دهندهٔ نگاه تخصصی آنان به سازوکارهای درونی تنظیم هیجان است.

کارشناسان شهرسازی نیز در طبقهٔ ارتقای کیفیت زندگی با ۲۹٪ از کدهای این طبقه، سهم قابل‌توجهی داشتند که مؤیّد نگاه ساختاری و طراحی‌محور آنان است.

این الگوی توزیع کدها نشان می‌دهد که هر گروه از مشارکت‌کنندگان، متناسب با دانش، نقش و تجربهٔ خود، بر ابعاد خاصی از پدیدهٔ مورد مطالعه تأکید داشته‌اند، اما هم‌گرایی در چهار طبقهٔ اصلی، نشان‌دهندهٔ اجماع مفهومی در سطح بالایی از انتزاع است.

تحلیل جامع جداول و مدل مفهومی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان از طریق چهار مسیر اصلی، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر سلامت روان ساکنان شهری تأثیرمی‌گذارند. پربسامدترین مسیر ارتقای کیفیت زندگی با ۳۱٪ کدها نشان‌دهندهٔ اهمیت محوری این بُعد است. بیشترین سهم ساکنان شهری در دو مسیر احساس امنیت (۵۳٪) و سلامت خانواده (۵۵٪) نشان‌دهندهٔ اولویت‌های تجربی آنان است. بیشترین سهم متخصصان سلامت روان در مسیر تنظیم هیجان (۴۸٪) نشان‌دهندهٔ نگاه تخصصی آنان است. الگوی سلسله‌مراتبی استخراج‌شده، چارچوبی نظری برای تبیین فرایند تأثیرگذاری زیبایی‌شناسی محیط بر سلامت روان ارائه‌می‌دهد که می‌تواند مبنایی برای پژوهش‌های آینده قرارگیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، با هدف تبیین نقش مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان در ارتقای سلامت روان ساکنان شهری و با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و تحلیل محتوای نهفته انجام‌شد. یافته‌های حاصل از مصاحبه با کارشناسان شهرسازی، متخصصان سلامت روان و ساکنان شهری نشان‌داد که جلوه‌های زیبایی‌شناختی محیط شهری، نه‌تنها بر تجربهٔ ذهنی افراد اثرگذارند، بلکه از طریق سازوکارهای روان‌شناختی و اجتماعی، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به ارتقای سلامت روان، کیفیت زندگی، تنظیم هیجان و سلامت خانواده منجرمی‌شوند. نخستین طبقهٔ اصلی استخراج‌شده، احساس امنیت و ترغیب روابط افراد بود که بیانگر نقش کیفیت‌های زیبایی‌شناختی در ایجاد آسودگی خاطر، صمیمیت اجتماعی و گسترش مراوده‌های روزمره است. این یافته با نتایج مطالعات اسماعیلی و همکاران (۱۴۰۳) و شاهوران و اسدپور (۱۴۰۳) همخوانی دارد که بر نقش بُعد ادراکی-بصری محیط در کاهش استرس و تقویت تعاملات اجتماعی تأکید کرده‌اند. همچنین، پژوهش لاوروز و همکاران (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که طراحی مناسب محله، نظافت محیط و حضور عناصر زیباشناختی می‌تواند حس تعلق مکانی و امنیت روانی را افزایش‌دهد؛ موضوعی که در روایت‌های مشارکت‌کنندگان این پژوهش نیز به‌وضوح مشاهده شد.

یافته‌های این پژوهش در چهار حوزه با نتایج سایر تحقیقات همخوانی دارد:

الف) هم‌راستایی با نظریه‌های روان‌شناسی محیطی: یافته‌های این پژوهش با نظریهٔ کاهش استرس اولریش و نظریهٔ بازیابی توجه کاپلان همخوانی کامل دارد. مشارکت‌کنندگان به‌صراحت به نقش فضاهای سبز، نور طبیعی و رنگ‌های ملایم در کاهش استرس، بازیابی توجه و افزایش آرامش اشاره‌کردند که با نتایج پژوهش‌های لائورز و همکاران (۲۰۲۱) و دای و همکاران (۲۰۲۲) همسو است. همچنین، نقش عناصر زیبایی‌شناختی مصنوعی (هنر شهری، طراحی معماری) در ترمیم روانی که توسط دهاو و همکاران (۲۰۲۴) و ناوارته-هرناندز (۲۰۲۵) گزارش‌شده، در روایت‌های مشارکت‌کنندگان این پژوهش نیز به‌وضوح مشاهده‌شد.

یافته‌های این پژوهش مؤید نتایج مطالعات پیشین در ایران است. هم‌راستا با پژوهش اسماعیلی و همکاران (۱۴۰۳)، افزایش کیفیت‌های ادراکی-زیبایی‌شناختی مکان با کاهش استرس، افسردگی و اختلال عملکرد اجتماعی همراه بود. همچنین، مطابق با نتایج شاهوران و اسدپور (۱۴۰۳)، بُعد ادراکی-بصری محیط پس از عوامل فردی، مؤثرترین عامل بر سلامت روان شهری شناسایی‌شد. تأیید نقش سیمای بصری و ساختار عملکردی محلات در سلامت روان شهروندان (حقی و حیدرزاده، ۱۴۰۱) و تأثیر منظر شهری، تنوع، سرزندگی، خوانایی و پیوستگی فضایی بر سلامت روان (عبدالله‌زاده‌فرد و شمس‌الدینی، ۱۳۹۹) از دیگر هم‌راستایی‌های این پژوهش با ادبیات داخلی است.

یکی از یافته‌های شاخص این پژوهش، شناسایی ارتقای سلامت خانواده به‌عنوان یک مسیر مستقل تأثیرگذاری است که در بسیاری از پژوهش‌های پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته‌است. این یافته با نتایج نگ و همکاران (۲۰۲۱) و اسمیت و همکاران (۲۰۱۸) که بر نقش محیط‌های شهری سالم در ارتقای نشاط خانوادگی و رشد روانی کودکان تأکید کرده‌اند، همخوانی دارد و نشان‌دهندهٔ اهمیت نگاه چندسطحی به سلامت روان شهری است.

برخلاف پژوهش‌های کمّی-همبستگی‌محور پیشین، این مطالعه با رویکرد کیفی نشان‌داد که ساکنان شهری، زیبایی‌شناسی محیط را نه به‌عنوان یک مفهوم انتزاعی، بلکه در قالب پیامدهای مستقیم روانی و عاطفی در زندگی روزمره خود درک می‌کنند. این یافته با نتایج پژوهش‌های لاوروز و همکاران (۲۰۲۱) و لند و همکاران (۲۰۲۵) که بر اهمیت تجربهٔ زیسته و روش‌های کیفی در این حوزه تأکید داشته‌اند، همسو است.

براساس تحلیل داده‌ها، مؤلفه‌های عینی مکان (هماهنگی بصری، نور، رنگ، طبیعت، مقیاس، نظم فضایی، غنای حسی) به‌عنوان متغیرهای مستقل عمل‌می‌کنند. این مؤلفه‌ها از طریق ادراک فردی (احساس امنیت، آرامش، دلبستگی) به سازوکارهای میانجی (کاهش استرس، تنظیم هیجان، بازیابی توجه) منجرمی‌شوند که در نهایت پیامدهای نهایی (کیفیت زندگی، روابط اجتماعی، سلامت خانواده) را تولید می‌کنند. چهار طبقهٔ استخراج‌شده، به‌ترتیب عمدتاً نمایانگر سطوح ادراک (احساس امنیت و ترغیب روابط)، سازوکار (ارتقای کیفیت زندگی و مدیریت هیجان) و پیامد (سلامت خانواده) هستند؛ بنابراین، دو طبقهٔ نخست (امنیت و کیفیت زندگی) بیشتر به فرایندهای واسطه‌ای اشاره‌دارند؛ درحالی‌که طبقهٔ تنظیم هیجان، هم سازوکار و هم پیامد محسوب می‌شود و طبقهٔ سلامت خانواده، پیامد نهایی در سطح کلان‌تر است.

از منظر روان‌شناسی محیط، محیط‌های زیبا و خوانا با کاهش تهدید ادراک‌شده و افزایش پیش‌بینی‌پذیری فضا، زمینه‌ساز شکل‌گیری روابط اجتماعی سالم‌تر می‌شوند. دومین طبقهٔ اصلی، ارتقای کیفیت زندگی افراد، بر نقش زیبایی‌شناسی محیط در کاهش آشفتگی فکری، ایجاد نظم ذهنی، افزایش انرژی مثبت و ارتقای سلامت خواب دلالت دارد. این یافته‌ها با نتایج حقی و حیدرزاده (۱۴۰۱) و عبدالله‌زاده‌فرد و شمس‌الدینی (۱۳۹۹) انطباق کامل دارد؛ زیرا این تحقیقات نشان‌داده‌اند سیمای بصری، نظم فضایی و کیفیت منظر شهری از مؤثرترین عوامل در کاهش فشارهای روانی و افزایش آرامش شهروندان هستند. همچنین، هم‌راستا با نظریهٔ بازیابی توجه و مطالعات بین‌المللی لاوروز (۲۰۲۱) مشارکت‌کنندگان به نقش فضاهای سبز، نور طبیعی و رنگ‌های ملایم در بازیابی ذهنی و کاهش خستگی روانی اشاره‌کرده‌اند. این امر نشان می‌دهد که کیفیت زیبایی‌شناختی محیط می‌تواند به‌عنوان یک منبع حمایتی روزمره برای سلامت روان عمل‌کند.

طبقهٔ سوم، مدیریت و تنظیم هیجان افراد، به تأثیر محیط زیبا بر کاهش هیجانات منفی، افزایش شادابی، امید و انگیزه می‌پردازد. این یافته‌ها با پژوهش دای و همکاران (۲۰۲۲) که بر نقش تجربیات حسی چندگانه (بینایی،

شنوایی و بویایی) در ایجاد احساسات مثبت و بهزیستی روانی تأکید دارند، همسو است. همچنین، نتایج این مطالعه مؤید دیدگاه نگ و همکاران (۲۰۲۱) است که کیفیت مکان و زیبایی محیط را از عوامل کلیدی در تقویت بهزیستی ذهنی می‌دانند. براساس داده‌های کیفی این پژوهش، محیط‌های متراکم، پر سروصدا و فاقد کیفیت بصری، هیجانات منفی مانند اضطراب و افسردگی را تشدید می‌کنند؛ درحالی‌که فضاهای زیبا و طبیعی به تنظیم هیجان و افزایش تاب‌آوری روانی کمک می‌کنند. چهارمین طبقهٔ اصلی، ارتقای سلامت خانواده، نشان می‌دهد که جلوه‌های زیبایی‌شناختی مکان فراتر از فرد، بر پویایی خانواده و بهزیستی روان‌شناختی فرزندان نیز اثرگذار است. این یافته با مطالعاتی که بر نقش محیط‌های شهری سالم در ارتقای نشاط خانوادگی و رشد روانی کودکان تأکید دارند(نگ و همکاران، ۲۰۲۱؛ اسمیت و همکاران، ۲۰۱۸) هم‌راستاست. مشارکت‌کنندگان بیان‌کردند که امکان گذران اوقات فراغت در فضاهای شهری زیبا، ایمن و سرزنده، به افزایش تعاملات خانوادگی، کاهش تنش‌ها و تقویت سلامت روان فرزندان منجرمی‌شود.

ویژگی‌های عینی مکان (هماهنگی بصری، نور، رنگ، طبیعت، نظم فضایی، غنای حسی) ⟶ ادراک و تجربهٔ فردی (احساس امنیت، آرامش، دلبستگی، خوانایی) ⟶ سازوکارهای روان‌شناختی واسطه (کاهش استرس ادراک‌شده، بازیابی توجه، تنظیم هیجان، نظم‌دهی شناختی) ⟶ پیامدهای سلامت روان (کیفیت زندگی، روابط اجتماعی، سلامت خانواده). این زنجیره نشان می‌دهد که احساس امنیت و ترغیب روابط در سطح ادراک، ارتقای کیفیت زندگی در سطح سازوکارهای شناختی-زیستی، مدیریت و تنظیم هیجان در سطح سازوکارهای عاطفی و ارتقای سلامت خانواده در سطح پیامدهای اجتماعی-خانوادگی قراردارند. بدین‌ترتیب، چهار طبقه نه مجزا و بی‌ارتباط، بلکه حلقه‌های یک زنجیرهٔ فرایندی هستند که از ادراک مبدأ گرفته، از سازوکارهای روان‌شناختی عبورکرده و به پیامدهای نهایی سلامت منجرمی‌شوند؛ به‌عنوان مثال، هماهنگی بصری و نور طبیعی (ویژگی مکان) از طریق کاهش استرس فیزیولوژیک (سازوکار) و ایجاد احساس آرامش (ادراک)، به بهبود کیفیت زندگی و خواب (پیامد) منجرمی‌شود که خود زمینه‌ساز تنظیم هیجان بهتر و در نهایت، ارتقای سلامت خانواده خواهد شد.

پژوهش‌های جدید بین‌المللی بر نقش محیط‌های سبز شهری در ارتقای سلامت روان و کاهش تمایل به مهاجرت در جوامع شهری تأکید دارند. این مطالعات نشان می‌دهند که فضای سبز شهری با بهبود شاخص‌های سلامت روان و کاهش پریشانی روان‌شناختی، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر رضایت از زندگی تأثیرمی‌گذارد. این یافته بر اهمیت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های سبز شهری به‌عنوان راهبردی کلیدی برای ارتقای سلامت روان و کیفیت زندگی ساکنان تأکید می‌کند(kruja, 2024).

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی مکان، نقشی فراتر از جنبه‌های ظاهری و تزئینی در محیط‌های شهری ایفا می‌کنند و به‌عنوان یکی از عوامل بنیادین در ارتقای سلامت روان ساکنان شهری قابل تبیین هستند. تحلیل تجربهٔ زیستهٔ مشارکت‌کنندگان آشکارساخت که کیفیت زیبایی‌شناختی فضاهای شهری از طریق تأثیرگذاری بر ادراک، هیجان، رفتار و روابط اجتماعی افراد، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر بهزیستی روانی آنان اثر می‌گذارد. به بیان دیگر، محیط شهری زیبا نه‌تنها بستری برای انجام فعالیت‌های روزمره است، بلکه به‌مثابه یک منبع روانی حمایتی عمل‌می‌کند که می‌تواند فشارهای ذهنی زندگی شهری را تعدیل‌نماید.

براساس نتایج، چهار بُعد اصلی شامل: احساس امنیت و ترغیب روابط اجتماعی، ارتقای کیفیت زندگی، مدیریت و تنظیم هیجان و ارتقای سلامت خانواده به‌عنوان مسیرهای کلیدی اثرگذاری زیبایی‌شناسی مکان بر سلامت روان

شناسایی شدند. این ابعاد نشان می‌دهند که زیبایی محیط شهری می‌تواند احساس آرامش، نظم ذهنی، شادابی، امید و تعلق مکانی را در ساکنان تقویت‌کرده و در مقابل، از شدت هیجانات منفی مانند: اضطراب، افسردگی و آشفتگی فکری بکاهد. چنین یافته‌هایی مؤید آن است که سلامت روان شهری پدیده‌ای چندبعدی و وابسته به کیفیت ادراکی و تجربی محیط است، نه‌صرفاً متأثر از عوامل فردی یا درمان‌محور. از منظر کاربردی، نتایج این پژوهش بر ضرورت بازنگری در رویکردهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری تأکید دارد. بی‌توجهی به کیفیت‌های زیبایی‌شناختی و انسانی فضاهای شهری می‌تواند به تداوم فرسودگی بصری، کاهش تعاملات اجتماعی و تشدید فشارهای روانی شهروندان منجرشود؛ در مقابل، طراحی فضاهای شهری مبتنی بر اصول زیبایی‌شناسی و روان‌شناسی محیط، می‌تواند به ایجاد محیط‌هایی امن‌تر، سرزنده‌تر و سلامت‌محور کمک کند؛ بر این اساس، به‌نظر می‌رسد توجه به مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی در برنامه‌ریزی‌های شهری می‌تواند به‌عنوان یک راهبرد مکمل در کنار سایر راهبردهای ارتقای سلامت عمومی مدنظر قرارگیرد و انجام پژوهش‌های مداخله‌ای و کمّی برای سنجش اثرات آن، گام منطقی بعدی برای سیاست‌گذاران و طراحان شهری خواهدبود.

در نهایت، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و تمرکز بر تجربهٔ زیستهٔ گروه‌های مختلف اجتماعی، تصویری عمیق و انسانی از رابطهٔ میان زیبایی‌شناسی مکان و سلامت روان ارائه‌می‌دهد؛ با این‌حال، پیشنهاد می‌شود مطالعات آینده با استفاده از روش‌های ترکیبی و بررسی تفاوت‌های سنی، جنسیتی و فرهنگی، به تعمیم و تکمیل این یافته‌ها بپردازند. توجه به این رویکرد می‌تواند زمینه‌ساز حرکت به‌سوی شهرهایی باشد که نه‌تنها از نظر کالبدی کارآمد، بلکه از منظر روانی نیز حامی سلامت و کیفیت زندگی شهروندان هستند.

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به نمونه‌گیری هدفمند و حجم محدود مشارکت‌کنندگان اشاره‌کرد که اگرچه برای دستیابی به اشباع نظری در پژوهش کیفی کفایت داشته‌است، اما امکان تعمیم آماری یافته‌ها را محدود می‌کند؛ با این‌حال، هدف این مطالعه، تعمیم آماری نبوده و یافته‌ها بیشتر از قابلیت تعمیم تحلیلی و انتقال‌پذیری مفهومی به بافت‌های شهری مشابه برخوردارند. همچنین، عدم تمرکز بر یک نمونهٔ موردی خاص، هرچند تعمیم مکانی نتایج را محدود می‌سازد، اما امکان استخراج الگوهای مشترک تجربهٔ زیستهٔ ساکنان شهری را فراهم کرده‌است. در نهایت، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با بهره‌گیری از روش‌های ترکیبی، افزایش تنوع جغرافیایی نمونه‌ها و انجام مطالعات موردی یا مقایسه‌ای، به تعمیم و تکمیل یافته‌های این پژوهش بپردازند و چارچوب مفهومی ارائه‌شده را در زمینه‌های مختلف شهری مورد آزمون قراردهند.

منابع

اسلامی، پ؛ حبیب، ف؛ شاهچراغی، آ. (۱۴۰۴). نقش مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی زیستی در پیش‌بینی ادراک از کیفیت محیط مسکونی (موردپژوهی: محلات منتخب شهر سنندج). نشریهٔ علمی باغ نظر، ۲۲(۱۴۷)، ۶۷-۸۰.
https://doi.org/10.22034/bagh.2025.518868.5799

اسماعیلی، م؛ کرمی، الف؛ دهقان‌منگابادی، الف. (۱۴۰۳). نقش مؤلفه‌های ادراکی-زیبایی‌شناختی مکان در سلامت روان ساکنان؛ مطالعهٔ موردی: مجتمع‌های مسکونی شهرک تالار گرگان. فصلنامهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۸(۸۸)، ۴۴۳–۴۱۶.
https://doi.org/10.034/GP.03.55835.3117

حقی، م و حیدرزاده، الف. (۱۴۰۱). تأثیر کیفیت محیطی محلات شهری در حفظ سلامت روان شهروندان در دورهٔ همه‌گیری کرونا (مطالعهٔ موردی: شهر کرمانشاه). فصلنامهٔ دانش مدیریت مخاطرات محیطی، ۹(۱)، ۳۰–۱۷ . https://doi.org/10.22059/jhsci.2022.339460.710

دهقان، ف؛ گلکار، ک؛ حکیمیان، ب. (۱۴۰۱). نقش طراحی شهری بر سلامت روان: تبیین چارچوب مفهومی رابطهٔ کیفیت‌های محیط شهری و سلامت روان ساکنان شهر با تأکید بر افسردگی. نشریهٔ معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۳۸، ۱۹۹-۲۱۵. https://doi.org/10.22034/aaud.2022.261740.2372

شاهوران، ف؛ اسدپور، ه. (۲۰۲۴). نقش محیط شهری در سلامت روان شهروندان؛ درس‌آموخته‌هایی از مطالعات انجام‌شده در ایران. فصلنامه بین‌المللی مطالعات طراحی شهری ایران، ۱(۱)، ۲۸۴–۲۵۷. https://journals.shirazu.ac.ir/article_7846.html.

عبدالله‌زاده‌فرد، ع؛ شمس‌الدینی، ع. (۱۳۹۹). نقش کیفیت محیطی محله در سلامت روانی و روحی ساکنان (مطالعهٔ موردی: محله سنگ‌سیاه کلان‌شهر شیراز). دانش شهرسازی، ۴(۲)، ۱۱۴-۹۵. https://doi.org/10.22124/upk.2020.14650.1307

ناصری، ل؛ کریمی‌نیا، ح؛ بهرامی، ن. (۲۰۲۴). تحلیل زیبایی‌شناسی و کارکرد فضاهای عمومی شهری براساس اصول روان‌شناسی محیطی. تجلی هنر در معماری و شهرسازی، ۲(۲)، ۱۰۱-۱۲۵.

نصیری، ب. (۱۴۰۲). ارتباط بین معماری و سلامت روانی ساکنان شهری. *فصلنامهٔ اکولوژی انسانی*، ۲(۴)، ۲۹۳-۳۰۳. https://www.landscapeecologyjournals.Ir/article_204386.html

References

Chana, K. (2026). Aesthetic components of urban environments and their relation to wellbeing: a scoping review. Cities & Health, 1-22. https://doi.org/10.1080/23748834.2025.2569732

Cole, I. (2013). Whose place? Whose history? Contrasting narratives and experiences of neighbourhood change and housing renewal. Housing, Theory and Society, 30(1), 65–83.10.1080/14036096.2012.683295

Dehove, M., Mikuni, J., Podolin, N., Moser, M. K., Resch, B., Doerrzapf, L., ... & Oberzaucher, E. (2024). Exploring the influence of urban art interventions on attraction and wellbeing: an empirical field experiment. Frontiers in Psychology, 15, 1409086. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1409086

Deng, Q., Zhou, Y., & Gao, T. (2025). How does campus-scape influence university students' restorative experiences: Evidences from simultaneously collected physiological and psychological data. Urban Forestry & Urban Greening, 107, 128818. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2025.128779

Dai, D., Bo, M., & Zhou, Y. (2022). How do the young perceive urban parks? A study on young adults' landscape preferences and health benefits in urban parks based on the landscape perception model. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(22), 14736. https://doi.org/10.3390/ijerph192214736

Kruja, S., Braçe, O., Kokthi, E., & Garrido Cumbrera, M. (2024). The Role of Urban Green Spaces on Life Satisfaction and Migration Willingness in Tirana, Albania. Human Ecology, 52(3), 667-679.

https://doi.org/10.1007/s10745-024-00511-7

Land, S., Roe, J., & Allen, R. (2025). Associations between urban green space quality and mental wellbeing: A systematic review. Land, 14(2), 381.DOI https://doi.org/10.3390/land14020381

Lauwers, L., Leone, M., Guyot, M., Pelgrims, I., Remmen, R., Van den Broeck, K., Keune, H., & Bastiaens, H. (2021). Exploring how the urban neighborhood environment influences mental well-being using walking interviews. Health & Place, 67, 102497. https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2020.102497

Markevych, I., et al. (2020). Exploring pathways linking greenspace to health: A systematic review. Environmental Research, 180, 108606.doi: 10.1016/j.envres.2017.06.028. Epub 2017 Jun 30. PMID: 28672128.

Navarrete-Hernandez, P., Alarcon-Flores, A., & Mace, A. (2025). Enhancing emotional well-being in urban spaces: Unveiling the potential of tactical urbanism through an image-based randomised control trial. Cities, 162, 105916. https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.105916

Ng, M. K., Yeung, T. C., Kwan, M.-P., Tieben, H., Lau, T. Y. T., Zhu, J., & Xu, Y. (2021). Place qualities, sense of place and subjective well-being: A study of two typical urban neighbourhoods in Hong Kong. Cities & Health, 6 (6), 1122–1133. https://doi.org/10.1080/23748834.2021.1993038

Nosrati, A., Pazhouhanfar, M., Chen, C., & Grahn, P. (2024). Designing Stress-Relieving Small Inner-City Park Environments for Teenagers. Land, 13(10), 1633. https://doi.org/10.3390/land13101633

Noorbala, A. A., Faghihzadeh, S., Kamali, K., Bagheri Yazdi, S. A., Hajebi, A., Mousavi, M. T., Akhondzadeh, S., Faghihzadeh, E., & Nouri, B. (2017). Mental Health Survey of the Iranian Adult Population in 2015. Archives of Iranian medicine, 20(3), 128–134. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28287805/

Smith, R. J., Lehning, A. J., & Kim, K. (2018). Aging in place in gentrifying neighborhoods: Implications for physical and mental health. The Gerontologist, 58(1), 26–35.doi: 10.1093/geront/gnx105. PMID: 28958016.

Stoltz, J., & Grahn, P. (2021). Perceived sensory dimensions: Key aesthetic qualities for health-promoting urban green spaces. Journal of Biomed Research, 2(1), 22–29.DOI: https://doi.org/10.46439/biomedres.2.009

Zumelzu, A., & Herrmann-Lunecke, M. G. (2021). Mental well-being and the influence of place: Conceptual approaches for the built environment for planning healthy and walkable cities. Sustainability, 13(11), 6395. https://doi.org/10.3390/su13116395